

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Кафедра історії

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Геральдика та сфрагістика

Для спеціальності 032 Історія та археологія

Автори:

к.і.н., старший викладач Маринченко Г.М.

Затверджено на засіданні кафедри історії

від «_____» _____ 20__р. _____

Затверджено на засіданні навчально-методичної комісії інституту історії,
політології та права «_____» _____ 20__р.

Затверджено на засіданні Вченої ради інституту історії, політології та права
від «_____» _____ 20__р. _____

Миколаїв 2017

ЗМІСТ

1	титульна сторінка;	
2	зміст НМК;	
3	витяги з ОКХ, ОПП спеціальності;	
4	навчальна програма дисципліни;	
5	робоча навчальна програма дисципліни;	
6	програма практичної підготовки;	н/п НП
7	засоби діагностики навчальних досягнень студентів;	
8	технічні засоби навчання тощо;	
9	конспект лекцій з дисципліни;	
10	комплекс контрольних робіт (ККР) для визначення залишкових знань з дисципліни;	н/п НП
11	комплекс завдань для поточного контролю знань; інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять;	
12	завдання на курсові та дипломні проекти;	н/п НП
13	контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять;	
14	питання до екзаменаційних білетів, екзаменаційні білети;	
15	тести для підсумкового контролю;	
16	список методичних рекомендацій та розробок викладача;	
17	методичні матеріали, що сприяють самостійній роботі студентів.	
17	методичні матеріали щодо виконання контрольних робіт для заочної форми навчання	н/п

Структура навчальної дисципліни «Геральдика та сфрагістика»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин				Форма контролю	
		Усього	У тому числі				
			лекції	семін.	практ.		самот.
Кредит 1.							
Геральдика як спеціальна галузь історичної науки							
1	Предмет, завдання та методи геральдики	10	2			8	
2	Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи.	10		2		8	
3	Лицарські турніри. Герольди та поширення гербовників	10		2		8	
	<i>Разом за кредит 1</i>	30	2	4		24	ККР
Кредит 2. Теоретичні засади геральдики							
4	Геральдичні фініфті, метали й хутро	5	2	2		1	
5	Походження та історичні типи щитів	5	2	2		1	
6	Гербові фігури геральдичні	5	2	2		1	
7	Гербові фігури негеральдичні	5		2		3	
8	Необов'язкові частини герба	5		2		3	
9	Правила опису герба і методика визначення його приналежності	5		2		3	
	<i>Разом за кредит 2</i>	30	6	12		12	ККР
Кредит 3. Становлення геральдичної науки в Україні							
10	Геральдичні організації України	14	2	2		10	
11	Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України	16		2		14	
	<i>Разом за кредит 3</i>	30	2	4		24	ККР
	<i>Всього</i>	90	10	20		60	іспит

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Кафедра історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова
28 серпня 2017 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ГЕРАЛЬДИКА ТА СФРАГІСТИКА

Ступінь бакалавра
Галузь знань 03 Гуманітарні науки
032 Історія та археологія
Код та найменування спеціальності

Навчально-науковий інститут історії, політології та права

2017-2018 навчальний рік

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Маринченко Ганна Миколаївна, старший викладач кафедри історії, кандидат історичних наук.

Програму схвалено на засіданні кафедри історії
Протокол від «__» серпня 2017 року № __

Завідувач кафедри історії _____ (Ніколаєв І.Є.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією навчально-наукового інституту історії, політології та права

Протокол від «__» серпня 2017 року № 1
Голова навчально-методичної комісії _____ (Шитюк М.М.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 12
Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Василькова Н. І.)

ВСТУП

Програма вивчення варіативної навчальної дисципліни «Геральдика та сфрагістика» складена Маринченко Г.М. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 032 Історія та археологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є гербові зображення та печатки, історія їх виникнення та теоретичні засади сучасного стану створення гербів та печаток.

Міждисциплінарні зв'язки: спеціальні історичні дисципліни, джерелознавство, історія України, всесвітня історія, філософія історії, історіографія історії України.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета вивчення дисципліни – закласти науково-теоретичні засади для засвоєння комплексу правил і законів, які використовуються при експертизі гербів, та сфрагістичних пам'яток. Це особливо важливо в умовах розвитку ринкових відносин, коли твори мистецтва перетворюються на престижний товар і виникає небезпека їх неконтрольованого відтоку, різноманітних фальсифікацій, підробок тощо.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Геральдика та сфрагістика», відповідно до мети є:

- ознайомити студентів з розвитком геральдики як науки;
- дати теоретичні знання з основ геральдичних законів та правил;
- засвоїти понятійний апарат та теоретичні основи геральдики;
- виявити закономірності становлення і розвитку геральдики в Україні;
- надати відомості про геральдичну мову, теорію геральдики, класифікацію гербів і правил зображення в щитовому полі гербових фігур;
- виховати повагу до національних державних, а також міських, земельних, корпоративних, родових та інших символів.
- дати навички з опису та аналізу різноманітних гербів;
- формувати вміння та навички моделювання гербів за геральдичними законами та правилами, використовуючи різноманітні джерела інформації.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими **компетентностями:**

I. Загальнопредметні:

- володіння культурою мислення, здатністю до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановка мети та вибору шляхів до її досягнення;
- прагненням до саморозвитку, підвищення своєї кваліфікації та майстерності;
- здатність критично оцінювати свої достоїнства і недоліки, намітити шляхи та вибрати засоби розвитку позитивних якостей і усунення недоліків;
- усвідомлення соціальної значимості своєї майбутньої професії, володіння високої мотивації до виконання професійної діяльності;
- готовністю шанобливо і дбайливо ставитися до історичної спадщини та культурних традицій, толерантно сприймати соціальні, етнонаціональні, релігійні та культурні відмінності;

- здатність використовувати навички роботи з інформацією з різних джерел для вирішення професійних і соціальних завдань.

II. Фахові:

- здатністю використовувати в історичних дослідженнях базові знання в галузі геральдики та фалеристики;
- здатність розуміти рушійні сили і закономірності історичного процесу, місце людини в історичному процесі, політичної організації суспільства;
- здатністю розуміти, критично аналізувати і використовувати базову історичну інформацію;
- здатність до критичного сприйняття концепцій різних історіографічних шкіл;
- здатність до використання спеціальних знань;
- здатність до роботи в архівах, музеях і бібліотеках;
- здатність до складання оглядів, анотацій, рефератів та бібліографії за тематикою проведених досліджень.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати:

- ключові поняття та історію розвитку світової та вітчизняної геральдики, сфрагістики та фалеристики;
- основні закони та правила геральдики, сфрагістики;
- принципи створення особистих, родових або муніципальних гербів;
- особливості розвитку геральдики, сфрагістики в Україні та світі;
- геральдичну та сфрагістичну символіку.

Вміти:

- працювати з такими джерелами як герби, печатки;
- правильно читати герби та емблеми країн світу та України;
- описувати та аналізувати різноманітні пам'ятки геральдики, сфрагістики;
- моделювати герби за геральдичними законами та правилами, використовуючи різноманітні джерела інформації;
- застосовувати набуті знання на практиці.

Володіти:

- культурою оформлення документального виступу;
- геральдичною мовою;
- навиками створення герба та його представлення;
- навиками блазонування гербів.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 180годин/ 6 кредити ECTS.

2. Програма навчальної дисципліни

Частина I (4-й семестр)

ГЕРАЛЬДИКА ЯК СПЕЦІАЛЬНА ГАЛУЗЬ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Тема 1. Предмет, завдання та методи геральдики.

Геральдика як спеціальна історична галузь. Предмет, методи та завдання геральдики. Термінологія. Етимологія термінів «геральдика», «герб». Зв'язок зі

спеціальними (допоміжними) дисциплінами: фалеристикою, вексилологією, сфрагістикою, генеалогією, нумізматиною, екслібрисологією тощо.

Тема 2. Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи

Герб як історичне джерело, яке допомагає атрибуувати твори мистецтва. Герби як символічні емблеми держав, земель, міст, родів, військових, церковних та інших організацій. Походження гербів.

Тісний зв'язок зародження геральдики з хрестовими походами. Створення впорядкованої системи символічних зображень як засобів комунікації. Герб як пізнавальний знак, що несе інформацію про власника. Поява лицарських гербів різних кольорів. Вплив на формування гербів системи озброєння XI–XII ст. Герби як документальний доказ благородного походження дворянських родів Європи. Перетворення герба з розпізнавального знака в символ військової доблесті і слави. Герби духовно-лицарських орденів, що виникли в Палестині.

Тема 3. Лицарські турніри. Герольди та поширення гербовників

Лицарські турніри у Франції, Англії та Німеччині (XII ст.) як одна з причин появи гербів, удосконалення геральдичних емблем. Застосування з XIII ст. особливих турнірних обладунків. Еволюція турнірів у яскраві театральні видовища. Герб як головний пропуск на турнір та уособлення високого положення його власника в родовій ієрархії.

Систематизація герольдами знань про герби, вироблення ними загальних правил їх складання та розпізнавання. Трьохступенева ієрархія «гербових служителів»: персеванти (помічники герольда), власне герольди, гербові королі. Трансформація військових герольдів у герольдів-ерудитів. Поява перших геральдичних трактатів, лицарських поем, у яких прославлялися герби лицарів, давалося пояснення й тлумачення гербових емблем. Становлення теорії й термінології геральдики у віршах німецького поета-герольда Конрада Вюрцбургського. Поширення геральдики у всіх сферах тогочасного суспільства.

КРЕДИТ 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕРАЛЬДИКИ

Тема 4. Геральдичні фініфті, метали й хутро

Поняття «метали», «фініфті», «хутро» як складові опису герба і його кольорової гами. Зображення на гербах за допомогою емалей (фініфті), металів і хутра, які могли бути виконані фарбами та відповідною штриховкою. Символічне значення кольорів. Метали. Хутро. Використання стилізованого зображення хутра.

Тема 5. Походження та історичні типи щитів

Щит як основа герба. Види геральдичних щитів. Підвиди щитів, розміри та пропорції. Етапи опису (блазонування) герба: форма та колір щита; основна фігура та її кольори. Етапи опису складного зображення герба: колір правого та верхнього поля, або центрального (серцевинного) щитка (якщо він є); форма та колір щита; основна фігура і її кольори. Визначення правої і лівої сторони щита. Проведення після опису щита опису фігур і гербових прикрас, розміщених навколо нього. Вимоги до опису: точність, лаконічність.

Тема 6. Гербові фігури геральдичні

Геральдичні фігури: почесні і другорядні. Першорядні (або почесні) фігури: голова, підніжжя, пояс, стовп, перев'язь справа, перев'язь зліва, стропило.

Другорядні (або прості) фігури: квадрат, клин, вістря, брус, гонт, ромб, коло, особлива частина, титло. Геральдичні хрести, їх різновиди. Основні хрести: геральдичний, андріївський, вилоподібний.

Тема 7. Гербові фігури негеральдичні

Негеральдичні фігури: природні, космічні, фігури стихій, фантастичні (або легендарні), штучні. Природні фігури: одухотворені і неодухотворені предмети (останні без докладання людської праці). Термінологія позначення зображень святих, людей і тварин, розміщених у гербі не повністю, а до половини. Озброєння тварин. Особливості блазонування тварин. Розміщення фігур у щиті.

Тема 8. Необов'язкові частини герба

Необов'язкові частини герба: шолом, мантія, корона, щитотримачі, девіз, девізна стрічка, нашоломник, намет, бурелет, вінки, знамена, клейноди, ордени тощо. Історія їх походження. Особливості використання корон і прикрас у земельних і міських гербах. Імператорські, королівські корони як символ високої влади. Історія походження бурелета. Бурелети в державних гербах. Прийоми розрізнення геральдичних лицарських шоломів. Історія виникнення нашоломників, або клейнодів. Ордени в державних і дворянських гербах. Найбільш популярні щитотримачі в українській геральдиці. Оформлення гербів ієрархів католицької церкви. Відхід у др. пол. ХХ ст. від класичної геральдики з використанням нових знаків і розширення спектру кольорів.

Тема 9. Правила опису герба і методика визначення його приналежності

Блазон як мова геральдики у Франції і Британії. Визначення опису герба, складеного за певними правилами, з використанням прийнятих у геральдиці термінів; репродукування його зображення у всіх елементах. Блазонування рядами, стовпами, розрядами. Загальне блазонування герба. Основний порядок руху опису герба: подання барви поля, потім основної фігури, визначення його назви і тинктури та прикрас. Голосні та напівголосні герби. Енігматичні герби як об'єкт експертизи.

КРЕДИТ 3.

СТАНОВЛЕННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Тема 10. Геральдичні організації

Формування геральдики як науки. Праці науковців-геральдистів О. Лакієра, П. Вінклера. Українські дослідники геральдики: О. Лазаревський, П. Куліш, Г. Милорадович, В. Антонович, М. Грушевський, В. Лукомський, Г. Нарбут; після Другої світової війни українські історики в еміграції: М. Битинський, В. Сенютович-Бережний, М. Міллер, Р. Климчук. Дослідження з геральдики в УРСР в 1960–1980 рр.: В. Драчук, В. Румянцева, К. Гломозда, В. Сергійчук, А. Гречило, Ю. Савчук. Українське геральдичне товариство. Геральдична колегія. Геральдична палата.

Тема 11. Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України.

Від знака панівної династії Рюриковичів до герба Української Народної Республіки. Історична концепція М.Грушевського про спадкоємність України від Русі. Класифікація версій про значення тризуба (за О. Братко-Кутинським). Тризуб як державний герб Української держави гетьмана П.Скоропадського, Директорії, символ незалежної України з 1992 р. Затвердження 22 березня 1918 р. старовинного княжого символу «тризуба» як малого герба Української Народної Республіки.

Відображення тризуба в численних проектах знаків Державної скарбниці тощо (художники: Г.Нарбут, І. Румянцев, І. Золотов, І. Мозолевський, А. Богомазов). Вихід 1991 р. вітчизняної геральдики на якісно новий рівень. Затвердження 28 червня 1996 р. статтею 20 Конституції України малого герба держави – тризуба.

Частина II (5-й семестр)

КРЕДИТ 1

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГЕРАЛЬДИКА УКРАЇНИ

Тема 1. Територіальна геральдика України: проблеми дослідження

Початок дослідження геральдики в ХІХ ст.. Початок ХХ ст. та доля геральдики. Територіальна геральдика радянської доби. Розвиток дослідження територіальної геральдики в незалежній Україні. Аналіз джерел з вивчення територіальної геральдики.

Тема 2. Виникнення та становлення української міської геральдики в ХІV-ХVІІІ ст.

Передумови появи української територіальної геральдики. Геральдичні традиції в Північному Причорномор'ї з другої половини ХІІІ – до кінця ХV ст. Становлення символів Руського королівства в другій половині ХІІІ – першій половині ХІV ст. Гіпотетичні земельні символи Руського королівства: версії, міфи, традиція. Земельні символи українських адміністративних територій у складі Польщі й Великого князівства Литовського. Сотенно-полкові символи Гетьманщини та поява поняття «національний герб».

Тема 3. Спроби централізації процесів герботворення в кінці ХVІІІ – початку ХХ ст.

Символи українських земель у складі монархії Габсбургів. Територіальні герби українських земель у складі Російської імперії (кінець ХVІІІ ст. – 1917 р.) Становлення українських національно-державних символів у 1917-1920 рр.

Тема 4. Герботворчість радянської доби. Антигеральдика

Символи адміністративно-територіальних утворень на західних і південно-західних українських землях у 1920-1940-х рр. Державно-територіальні символи Радянської України. Використання національних і земельних знаків у діаспорі.

Тема 5. Сучасна герботворчість незалежної України та основні напрямки її подальшої еволюції

Сучасна муніципальна герботворчість в Україні. Законодавче регулювання питань про місцеву символіку. Рекомендації з питань геральдики територіальних громад міст, селищ і сіл (муніципальні символи).

Тема 6. Державні та адміністративно-територіальні символи в Україні: сучасний стан.

Великий державний герб України. Символи українських областей. Символи сучасних адміністративних районів України. Геральдика населених пунктів Миколаївщини. Проблеми запровадження сучасних місцевих символів.

КРЕДИТ 2.

КОРПОРАТИВНА ГЕРАЛЬДИКА УКРАЇНИ

Тема 7. Виникнення та розвиток корпоративної геральдики. Герби середньовічних гільдій.

Формування корпоративної геральдики України. Поява в XVI ст. в Україні цехових печаток й гербів. Регламентованість і захищеність цеховими статутами цехової символіки в пізньому Середньовіччі. Можливість міщанських гербів змінюватися, удосконалюватися з кожним новим поколінням, на відміну від приватної геральдики шляхти.

Тема 8. Герби сучасних громадських та політичних організацій. Церковна геральдика та емблематика

Поява гербів політичних партій та об'єднань. Церковні герби. Поширення геральдики в наш час.

Тема 9. Символіка підприємств та навчальних закладів

Поява гербів комерційних фірм і торговельних компаній. Поширення комерційної геральдики в наш час. Логотипи. Лейби. Торгові марки. Символіка навчальних закладів.

Тема 10. Герби спортивних клубів та організацій.

Символіка, емблематика та геральдика футбольних, баскетбольних, волейбольних тощо клубів, спортивних організацій. Поширення спортивної геральдики в наш час.

Тема 11. Військово-корпоративна геральдика.

Символіка та емблематика військових частин. Символіка та емблематика військових навчальних закладів. Поширення військової геральдики в наш час. Проблеми сучасної української військової емблематики.

КРЕДИТ 3.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СФРАГІСТИКИ

Тема 12. Предмет сфрагістики. Поняття печатки

Зміст і мета вивчення сфрагістики. Походження терміна «сфрагістика» і його застосування в сучасній історичній науці. «Сигіллографія». Дефініція предмета і термінологія. Класифікаційні схеми сфрагістики. Предмет і завдання української сфрагістики. Групи печаток за статусом власників: державні, громадські, приватні, адміністративно-правових інституцій, культурно-патріотичних організацій, освітніх товариств, шкіл, бібліотек та ін. Галузі сфрагістичного знання: сфрагістика Месопотамії, стародавньої Індії та Єгипту, візантійська, західноєвропейська, окремих країн і народів.

Тема 13. Етапи та напрями вивчення сфрагістики в Україні

Міська печатка. Козацька сфрагістика. Корпоративна сфрагістика. Державницька сфрагістика 1848, 1917 - 1921 та 1941 рр. Приватна сфрагістика. Конфесійна сфрагістика. Сільська (громадська) сфрагістика. Varia.

Тема 14. Сфрагістика в історії України

Візантійська сфрагістика. Сфрагістичні старожитності Київської Русі та періоду її розпаду. Цехові печатки. Козацька сфрагістика. Українські печатки XVI-початку XX ст.. Сфрагістичні пам'ятки періоду українського державного відродження у 1917-1921 рр. Сфрагістичні матеріали Радянської України.

Тема 15. Сфрагістика України на сучасному етапі

Створення нових печаток після розпаду СРСР і проголошення незалежності України. Становлення української національно-державної символіки та зміни у зображеннях і легендах (написах) печаток. Зростання значення печаток. Поява нових видів і типів сфрагістичних пам'яток. Печатки приватних структур, нових партій і громадських організацій. Сфрагістичні пам'ятки українських спільнот ближнього і далекого зарубіжжя. Проблема розвитку особистих печаток. Правове регулювання та норми застосування печаток у чинному законодавстві України. Розвиток системи місцевого самоврядування на основі Конституції України та розроблення нових гербів і печаток міст, селищ і сіл.

3. Рекомендована література

Базова

1. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Терра-Книжный клуб, 2001.
2. Баешко Л.С. Энциклопедия символов / Л.С.Баешко, А.Н.Горди-енко / под ред. О.В.Перзашкевича. – М. : Эксмо, 2007.
3. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
4. Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни / Г.Бондаренко. – Луцьк: Волинський державний університет ім. Лесі Українки, 1997.
5. Калмакан І.К. Основи геральдики: навч. посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів / І.К.Калмакан, М.В.Ємельянов. – Одеса, 1996.
6. Кучерук О. До генези герба Петра Могили / О.Кучерук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2004. – № 2. – С. 78–89.
7. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
8. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.
9. Панченко В. Гербівник міст України / В.Панченко. – К.; Нью-Йорк, 1996.
10. Панченко В. Міські та містечкові герби України / В.Панченко. – К., 2000.
11. Пастуро М. Геральдика / М.Пастуро. – М. : Астрель, 2003.
12. Самойленко О.Г. Спеціальні історичні дисципліни : навчальний посібник для студентів заочної форми навчання / О.Г.Самойленко. – Ніжин, 2004.
13. Сергійчук В. Національна символіка України / В.Сергійчук. – К. : Веселка, 1992.
14. Сергійчук В.І. Доля української національної символіки / В.І.Сергійчук. – К. : Товариство “Знання” України, 1990.
15. Стародубцев Н.Н. Иллюстрированный словарь по геральдике / Н.Н.Стародубцев. – Донецк, 1996.

Допоміжна

16. Братко-Кутинський О. Феномен України : наукове дослідження / О.Братко-Кутинський. – К., 1996.
17. Братко-Кутинський О.А. Нашадки святої Трійці. Генеза української державної символіки / О.А.Братко-Кутинський. – К., 1992.

18. Гломозда К.Ю. Історичні гербові відзнаки та прапорові барви України (українська національна символіка: походження, традиція, доля) / К.Ю.Гломозда, Д.Б.Яневський // Минуле України: відновлені сторінки. – К. : Наукова думка, 1991.
19. Голубев С. Описание и истолкование дворянских гербов южнорусских фамилий в произведениях духовных писателей XVII века / С.Голубев // Труды Киевской духовной академии. – 1872. – № 10. – 2 часть.
20. Гречило А. Герби міст України (XIV – I пол. XX ст.) / А.Гречило, Ю.Савчук, І.Сварник. – К. : Брама, 2001.
21. Гречило А. Земельна геральдика / А.Гречило // Пам'ятки України. – 1991. – № 3. – С. 42–46.
22. Гречило А. Методичні рекомендації з питань геральдики і прапорництва областей, районів, районів у містах та територіальних громад міст, селищ і сіл (територіальні та муніципальні символи) від 2006 року / А.Гречило // (<http://uht.org.ua/ua/>).
23. Гречило А. Українська міська геральдика / А.Гречило. – К.; Львів. – 1998.
24. Драчук В.С. Рассказывает геральдика / В.С.Драчук. – М., 1977.
25. Єремєєв І.С. Герби гетьманів України / І.С.Єремєєв. – К. : УЦІММ-ПРЕС, 1998.
26. Єремєєв І.С. Герби гетьманів України / І.С.Єремєєв. – К., 1998.
27. Лукомский В.К. Гербовая экспертиза / В.К.Лукомский // Архивное дело. – 1939. – № 1(49).
28. Лукомский В.К. Малороссийский гербовник с рисунками Егора Нарбута / В.К.Лукомский, В.Л.Модзалевский. – К. : Либідь, 1993.
29. Модзалевский В.Л. Малоросійській Родословникъ. – Вип. 2 / В.Л. Модзалевский. – К. : Поліграфічна дільниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, 1998.
30. Наріжний К.Г. Живий світ геральдики: тварини і рослини в державній символіці / К.Г.Наріжний. – К., 1997.
31. Общий Гербовникъ дворянских родов Всероссийскія Имперіи, начатый въ 1797-мъ году. – Ч. 1 (Общий гербовник дворянских родов Российской империи. Репринтное издание). – СПб., 1992.
32. Панченко А. Украинский гербарий / А.Панченко, А.Чаленко // Сегодня. – 22 июля 2006. – С. 12–13.
33. Пастернак О. Пояснення тризуба, герба великого князя київського Володимира Святого / О.Пастернак. – К. : Веселка, 1991.
34. Савчук Ю. Міська геральдика Поділля / Ю.Савчук. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1995.
35. Шаповалов Г. Герб Рюриковичів – якір чи тризуб? / Г.Шаповалов // Україна. – 1989. – № 48. – С. 48.
36. Якимович Б. До питання про українську національну символіку / Б.Якимович // Пам'ятки України. – 1989. – № 3. – С. 44–48.
37. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – Видання друге, переглянуте і виправлене. – К. : Критика, 2008.

38. Gajl T. Polskie rody szlacheckie i ich herby. – Białystok: Wydawnictwo Benkowski, 2000..

Інформаційні ресурси

1. <http://heraldy.com.ua/>
2. <http://www.tyachiv-rda.org/>
3. <http://uht.org.ua/ua/>
4. <http://h.ua/>
5. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Геральдика>
6. <http://for-ua.com/news>
7. <http://prospect.zp.ua/showprint/182/380/a/>
8. Книжный архив - <http://www.bookarchive.ru/khobbi/faleristika>
9. Мир наград - <http://www.mirnagrad.ru>

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: іспит

5. Засоби діагностики успішності навчання опитування, тестування, ІНДЗ, контрольні роботи.

Робоча програма навчальної дисципліни «Геральдика та сфрагістика» для студентів спеціальності 032 Історія та археологія

Розробник: Маринченко Ганна Миколаївна, старший викладач кафедри історії, кандидат історичних наук _____ (Маринченко Г.М.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії

Протокол № __ від «__» серпня 2017 р.

Завідувач кафедри _____ (Ніколаєв І.Є.)

«__» серпня 2017 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 6	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Нормативна/ Варіативна	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – презентація за обраною темою	Спеціальність (професійне спрямування): 032 Історія та археологія	<i>Рік підготовки:</i>	
		2-й	3-й
Загальна кількість годин 180		<i>Семестр</i>	
		4-й	5-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 1,8 самостійної роботи студента	Ступінь : бакалавр	<i>Лекції</i>	
		10	14
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		20	16
		<i>Лабораторні</i>	
		-	-
		<i>Самостійна робота</i>	
		60	60
		Вид контролю: іспит	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 180 год.: 60 год. – аудиторні заняття, 120 год. – самостійна робота (30% /70 %).

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни – закласти науково-теоретичні засади для засвоєння комплексу правил і законів, які використовуються при експертизі гербів. Це особливо важливо в умовах розвитку ринкових відносин, коли твори мистецтва перетворюються на престижний товар і виникає небезпека їх неконтрольованого відтоку, різноманітних фальсифікацій, підробок тощо.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Геральдика та сфрагістика», відповідно до мети є:

- ознайомити студентів з розвитком геральдики як науки;
- дати теоретичні знання з основ геральдичних законів та правил;
- засвоїти понятійний апарат та теоретичні основи геральдики;
- виявити закономірності становлення і розвитку геральдики в Україні;
- надати відомості про геральдичну мову, теорію геральдики, класифікацію гербів і правил зображення в щитовому полі гербових фігур;
- виховати повагу до національних державних, а також міських, земельних, корпоративних, родових та інших символів.
- дати навички з опису та аналізу різноманітних гербів;
- формувати вміння та навички моделювання гербів за геральдичними законами та правилами, використовуючи різноманітні джерела інформації.

I. Загальнопредметні:

- володіння культурою мислення, здатністю до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановка мети та вибору шляхів до її досягнення;
- прагненням до саморозвитку, підвищення своєї кваліфікації та майстерності;
- здатність критично оцінювати свої достоїнства і недоліки, намітити шляхи та вибрати засоби розвитку позитивних якостей і усунення недоліків;
- усвідомлення соціальної значимості своєї майбутньої професії, володіння високої мотивації до виконання професійної діяльності;
- готовністю шанобливо і дбайливо ставитися до історичної спадщини та культурних традицій, толерантно сприймати соціальні, етнонаціональні, релігійні та культурні відмінності;
- здатність використовувати навички роботи з інформацією з різних джерел для вирішення професійних і соціальних завдань.

II. Фахові:

- здатністю використовувати в історичних дослідженнях базові знання в галузі геральдики та фалеристики;
- здатність розуміти рушійні сили і закономірності історичного процесу, місце людини в історичному процесі, політичної організації суспільства;
- здатністю розуміти, критично аналізувати і використовувати базову історичну інформацію;
- здатність до критичного сприйняття концепцій різних історіографічних шкіл;
- здатність до використання спеціальних знань;
- здатність до роботи в архівах, музеях і бібліотеках;
- здатність до складання оглядів, анотацій, рефератів та бібліографії за тематикою проведених досліджень.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати:

- ключові поняття та історію розвитку світової та вітчизняної геральдики;
- основні закони та правила геральдики;
- принципи створення особистих, родових або муніципальних гербів;
- особливості розвитку геральдики в Україні та світі;
- геральдичну символіку.

Вміти:

- працювати з такими джерелами як герби та печатки;
- правильно читати герби та емблеми країн світу та України;
- описувати та аналізувати різноманітні герби;
- моделювати герби за геральдичними законами та правилами, використовуючи різноманітні джерела інформації;
- застосовувати набуті знання на практиці.

Володіти:

- культурною оформлення документального виступу;
- геральдичною мовою;
- навиками створення герба та його представлення;
- навиками блазонування гербів.

3. Програма навчальної дисципліни

Частина I (4-й семестр)

КРЕДИТ 1.

ГЕРАЛЬДИКА ЯК СПЕЦІАЛЬНА ГАЛУЗЬ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Тема 1. Предмет, завдання та методи геральдики.

Геральдика як спеціальна історична галузь. Предмет, методи та завдання геральдики. Термінологія. Етимологія термінів «геральдика», «герб». Зв'язок зі спеціальними (допоміжними) дисциплінами: фалеристикою, вексилологією, сфрагістикою, генеалогією, нумізматику, екслібрисологією тощо.

Тема 2. Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи

Герб як історичне джерело, яке допомагає атрибутовувати твори мистецтва. Герби як символічні емблеми держав, земель, міст, родів, військових, церковних та інших організацій. Походження гербів.

Тісний зв'язок зародження геральдики з хрестовими походами. Створення впорядкованої системи символічних зображень як засобів комунікації. Герб як пізнавальний знак, що несе інформацію про власника. Поява лицарських гербів різних кольорів. Вплив на формування гербів системи озброєння XI–XII ст. Герби як документальний доказ благородного походження дворянських родів Європи. Перетворення герба з розпізнавального знака в символ військової доблесті і слави. Герби духовно-лицарських орденів, що виникли в Палестині.

Тема 3. Лицарські турніри. Герольди та поширення гербовників

Лицарські турніри у Франції, Англії та Німеччині (XII ст.) як одна з причин появи гербів, удосконалення геральдичних емблем. Застосування з XIII ст.

особливих турнірних обладунків. Еволюція турнірів у яскраві театральні видовища. Герб як головний пропуск на турнір та уособлення високого положення його власника в родовій ієрархії.

Систематизація герольдами знань про герби, вироблення ними загальних правил їх складання та розпізнавання. Трьохступенева ієрархія «гербових служителів»: персеванти (помічники герольда), власне герольди, гербові королі. Трансформація військових герольдів у герольдів-ерудитів. Поява перших геральдичних трактатів, лицарських поем, у яких прославлялися герби лицарів, давалося пояснення й тлумачення гербових емблем. Становлення теорії й термінології геральдики у віршах німецького поета-герольда Конрада Вюрцбурзького. Поширення геральдики у всіх сферах тогочасного суспільства.

КРЕДИТ 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕРАЛЬДИКИ

Тема 4. Геральдичні фініфті, метали й хутро

Поняття «метали», «фініфті», «хутро» як складові опису герба і його кольорової гами. Зображення на гербах за допомогою емалей (фініфті), металів і хутра, які могли бути виконані фарбами та відповідною штриховкою. Символічне значення кольорів. Метали. Хутро. Використання стилізованого зображення хутра.

Тема 5. Походження та історичні типи щитів

Щит як основа герба. Види геральдичних щитів. Підвиди щитів, розміри та пропорції. Етапи опису (блазонування) герба: форма та колір щита; основна фігура та її кольори. Етапи опису складного зображення герба: колір правого та верхнього поля, або центрального (серцевинного) щитка (якщо він є); форма та колір щита; основна фігура і її кольори. Визначення правої і лівої сторони щита. Проведення після опису щита опису фігур і гербових прикрас, розміщених навколо нього. Вимоги до опису: точність, лаконічність.

Тема 6. Гербові фігури геральдичні

Геральдичні фігури: почесні і другорядні. Першорядні (або почесні) фігури: голова, підніжжя, пояс, стовп, перев'язь справа, перев'язь зліва, стропило. Другорядні (або прості) фігури: квадрат, клин, вістря, брус, гонт, ромб, коло, особлива частина, титло. Геральдичні хрести, їх різновиди. Основні хрести: геральдичний, андріївський, вилоподібний.

Тема 7. Гербові фігури негеральдичні

Негеральдичні фігури: природні, космічні, фігури стихій, фантастичні (або легендарні), штучні. Природні фігури: одухотворені і неодухотворені предмети (останні без докладання людської праці). Термінологія позначення зображень святих, людей і тварин, розміщених у гербі не повністю, а до половини. Озброєння тварин. Особливості блазонування тварин. Розміщення фігур у щиті.

Тема 8. Необов'язкові частини герба

Необов'язкові частини герба: шолом, мантія, корона, щитотримачі, девіз, девізна стрічка, нашоломник, намет, бурелет, вінки, знамена, клейноди, ордени тощо. Історія їх походження. Особливості використання корон і прикрас у земельних і міських гербах. Імператорські, королівські корони як символ високої влади. Історія походження бурелета. Бурелети в державних гербах. Прийоми розрізнення геральдичних лицарських шоломів. Історія виникнення нашоломників, або

клейнодів. Ордени в державних і дворянських гербах. Найбільш популярні щитотримачі в українській геральдиці. Оформлення гербів ієрархів католицької церкви. Відхід у др. пол. XX ст. від класичної геральдики з використанням нових знаків і розширення спектру кольорів.

Тема 9. Правила опису герба і методика визначення його приналежності

Блазон як мова геральдики у Франції і Британії. Визначення опису герба, складеного за певними правилами, з використанням прийнятих у геральдиці термінів; репродукування його зображення у всіх елементах. Блазонування рядами, стовпами, розрядами. Загальне блазонування герба. Основний порядок руху опису герба: подання барви поля, потім основної фігури, визначення його назви і тинктури та прикрас. Голосні та напівголосні герби. Енігматичні герби як об'єкт експертизи.

КРЕДИТ 3.

СТАНОВЛЕННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Тема 10. Геральдичні організації

Формування геральдики як науки. Праці науковців-геральдистів О. Лакієра, П. Вінклера. Українські дослідники геральдики: О. Лазаревський, П. Куліш, Г. Милорадович, В. Антонович, М. Грушевський, В. Лукомський, Г. Нарбут; після Другої світової війни українські історики в еміграції: М. Битинський, В. Сенютович-Бережний, М. Міллер, Р. Климчук. Дослідження з геральдики в УРСР в 1960–1980 рр.: В. Драчук, В. Румянцева, К. Гломозда, В. Сергійчук, А. Гречило, Ю. Савчук. Українське геральдичне товариство. Геральдична колегія. Геральдична палата.

Тема 11. Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України.

Від знака панівної династії Рюриковичів до герба Української Народної Республіки. Історична концепція М.Грушевського про спадкоємність України від Русі. Класифікація версій про значення тризуба (за О. Братко-Кутинським). Тризуб як державний герб Української держави гетьмана П.Скоропадського, Директорії, символ незалежної України з 1992 р. Затвердження 22 березня 1918 р. старовинного княжого символу «тризуба» як малого герба Української Народної Республіки. Відображення тризуба в численних проектах знаків Державної скарбниці тощо (художники: Г.Нарбут, І. Румянцев, І. Золотов, І. Мозолевський, А. Богомазов). Вихід 1991 р. вітчизняної геральдики на якісно новий рівень. Затвердження 28 червня 1996 р. статтею 20 Конституції України малого герба держави – тризуба.

Частина II (5-й семестр)

КРЕДИТ 1

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГЕРАЛЬДИКА УКРАЇНИ

Тема 1. Територіальна геральдика України: проблеми дослідження

Початок дослідження геральдики в XIX ст.. Початок XX ст. та доля геральдики. Територіальна геральдика радянської доби. Розвиток дослідження територіальної геральдики в незалежній Україні. Аналіз джерел з вивчення територіальної геральдики.

Тема 2. Виникнення та становлення української міської геральдики в XIV-XVIII ст.

Передумови появи української територіальної геральдики. Геральдичні традиції в Північному Причорномор'ї з другої половини XIII – до кінця XV ст. Становлення символів Руського королівства в другій половині XIII – першій половині XIV ст. Гіпотетичні земельні символи Руського королівства: версії, міфи, традиція. Земельні символи українських адміністративних територій у складі Польщі й Великого князівства Литовського. Сотенно-полкові символи Гетьманщини та поява поняття «національний герб».

Тема 3. Спроби централізації процесів герботворення в кінці XVIII – початку XX ст.

Символи українських земель у складі монархії Габсбургів. Територіальні герби українських земель у складі Російської імперії (кінець XVIII ст. – 1917 р.) Становлення українських національно-державних символів у 1917-1920 рр.

Тема 4. Герботворчість радянської доби. Антигеральдика

Символи адміністративно-територіальних утворень на західних і південно-західних українських землях у 1920-1940-х рр. Державно-територіальні символи Радянської України. Використання національних і земельних знаків у діаспорі.

Тема 5. Сучасна герботворчість незалежної України та основні напрямки її подальшої еволюції

Сучасна муніципальна герботворчість в Україні. Законодавче регулювання питань про місцеву символіку. Рекомендації з питань геральдики територіальних громад міст, селищ і сіл (муніципальні символи).

Тема 6. Державні та адміністративно-територіальні символи в Україні: сучасний стан.

Великий державний герб України. Символи українських областей. Символи сучасних адміністративних районів України. Геральдика населених пунктів Миколаївщини. Проблеми запровадження сучасних місцевих символів.

КРЕДИТ 2.

КОРПОРАТИВНА ГЕРАЛЬДИКА УКРАЇНИ

Тема 7. Виникнення та розвиток корпоративної геральдики. Герби середньовічних гільдій.

Формування корпоративної геральдики України. Поява в XVI ст. в Україні цехових печаток й гербів. Регламентованість і захищеність цеховими статутами цехової символіки в пізньому Середньовіччі. Можливість міщанських гербів змінюватися, удосконалюватися з кожним новим поколінням, на відміну від приватної геральдики шляхти.

Тема 8. Герби сучасних громадських та політичних організацій. Церковна геральдика та емблематика

Поява гербів політичних партій та об'єднань. Церковні герби. Поширення геральдики в наш час.

Тема 9. Символіка підприємств та навчальних закладів

Поява гербів комерційних фірм і торговельних компаній. Поширення комерційної геральдики в наш час. Логотипи. Лейби. Торгові марки. Символіка навчальних закладів.

Тема 10. Герби спортивних клубів та організацій.

Символіка, емблематика та геральдика футбольних, баскетбольних, волейбольних тощо клубів, спортивних організацій. Поширення спортивної геральдики в наш час.

Тема 11. Військово-корпоративна геральдика.

Символіка та емблематика військових частин. Символіка та емблематика військових навчальних закладів. Поширення військової геральдики в наш час. Проблеми сучасної української військової емблематики.

КРЕДИТ 3.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СФРАГІСТИКИ

Тема 12. Предмет сфрагістики. Поняття печатки

Зміст і мета вивчення сфрагістики. Походження терміна «сфрагістика» і його застосування в сучасній історичній науці. «Сигіллографія». Дефініція предмета і термінологія. Класифікаційні схеми сфрагістики. Предмет і завдання української сфрагістики. Групи печаток за статусом власників: державні, громадські, приватні, адміністративно-правових інституцій, культурно-патріотичних організацій, освітніх товариств, шкіл, бібліотек та ін. Галузі сфрагістичного знання: сфрагістика Месопотамії, стародавньої Індії та Єгипту, візантійська, західноєвропейська, окремих країн і народів.

Тема 13. Етапи та напрями вивчення сфрагістики в Україні

Міська печатка. Козацька сфрагістика. Корпоративна сфрагістика. Державницька сфрагістика 1848, 1917 - 1921 та 1941 рр. Приватна сфрагістика. Конфесійна сфрагістика. Сільська (громадська) сфрагістика. *Varia*.

Тема 14. Сфрагістика в історії України

Візантійська сфрагістика. Сфрагістичні старожитності Київської Русі та періоду її розпаду. Цехові печатки. Козацька сфрагістика. Українські печатки XVI-початку XX ст.. Сфрагістичні пам'ятки періоду українського державного відродження у 1917-1921 рр. Сфрагістичні матеріали Радянської України.

Тема 15. Сфрагістика України на сучасному етапі

Створення нових печаток після розпаду СРСР і проголошення незалежності України. Становлення української національно-державної символіки та зміни у зображеннях і легендах (написах) печаток. Зростання значення печаток. Поява нових видів і типів сфрагістичних пам'яток. Печатки приватних структур, нових партій і громадських організацій. Сфрагістичні пам'ятки українських спільнот ближнього і далекого зарубіжжя. Проблема розвитку особистих печаток. Правове регулювання та норми застосування печаток у чинному законодавстві України. Розвиток системи місцевого самоврядування на основі Конституції України та розроблення нових гербів і печаток міст, селищ і сіл.

4. Структура навчальної дисципліни

№ з/п	Назва теми	Кількість годин				Форма контролю	
		Усього	У тому числі				
			лекції	семін.	практ.		самот.
Кредит 1.							
Геральдика як спеціальна галузь історичної науки							
1	Предмет, завдання та методи геральдики	10	2			8	
2	Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи.	10		2		8	
3	Лицарські турніри. Герольди та поширення гербовників	10		2		8	
	<i>Разом за кредит 1</i>	30	2	4		24	ККР
Кредит 2. Теоретичні засади геральдики							
4	Геральдичні фініфті, метали й хутро	5	2	2		1	
5	Походження та історичні типи щитів	5	2	2		1	
6	Гербові фігури геральдичні	5	2	2		1	
7	Гербові фігури негеральдичні	5		2		3	
8	Необов'язкові частини герба	5		2		3	
9	Правила опису герба і методика визначення його приналежності	5		2		3	
	<i>Разом за кредит 2</i>	30	6	12		12	ККР
Кредит 3. Становлення геральдичної науки в Україні							
10	Геральдичні організації України	14	2	2		10	
11	Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України	16		2		14	
	<i>Разом за кредит 3</i>	30	2	4		24	ККР
	<i>Всього</i>	90	10	20		60	іспит

Частина 2							
Кредит 1. Територіальна геральдика України							
1	Територіальна геральдика України: проблеми дослідження	5	2			3	
2	Виникнення та становлення української міської геральдики в XIII-XVIII ст.	5	2	2		1	
3	Спроби централізації процесів герботворення в кінці XVIII – початку XX ст.	5	2	2		1	
4	Герботворчість радянської доби. Антигеральдика	5		2		3	
5	Сучасна герботворчість незалежної України та основні напрямки її подальшої еволюції	5	2	2		1	
6	Державні та адміністративно-територіальні символи в Україні: сучасний стан	5		2		3	
	Разом за кредит 1	30	8	10		12	ККР
Кредит 2. Корпоративна геральдика							
7	Виникнення та розвиток корпоративної геральдики	4	2			2	
8	Герби сучасних громадських та політичних організацій. Церковна геральдика та емблематика	7				7	
9	Символіка підприємств та навчальних закладів	7				7	
10	Герби спортивних клубів та організацій.	7				7	
11	Військово-корпоративна геральдика.	7				7	
	Разом за кредит 2	30	2	0		28	ККР
Кредит 3. Теоретичні засади сфрагістики							
12	Предмет сфрагістики. Поняття печатки	6	2			4	
13	Етапи та напрями вивчення сфрагістики в Україні	8		2		6	
14	Сфрагістика в історії України	8		2		6	
15	Сфрагістика України на сучасному етапі	8	2	2		4	
	Разом за кредит 3	30	4	6		20	ККР
	Всього за Ч. 2	90	14	16		60	іспит
	Усього за курс	180	24	36		120	

5. Теми семінарських занять Частина 1.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Геральдика як спеціальна галузь історичної науки	4
2	Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи.	2
3	Лицарські турніри. Герольди та поширення гербовників	2
	Кредит 2. Теоретичні засади геральдики	12
4	Геральдичні фініфті, метали й хутро	2
5	Походження та історичні типи щитів	2
6	Гербові фігури геральдичні	2
7	Гербові фігури негеральдичні	2
8	Необов'язкові частини герба	2
9	Правила опису герба і методика визначення його приналежності	2
	Кредит 3. Становлення геральдичної науки в Україні	4
10	Геральдичні організації України	2
11	Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України	2
	<i>Всього</i>	20

Частина 2

	Кредит 1. Територіальна геральдика України	10
2	Виникнення та становлення української міської геральдики в XIII-XVIII ст.	2
3	Спроби централізації процесів герботворення в кінці XVIII – початку XX ст.	2
4	Герботворчість радянської доби. Антигеральдика	2
5	Сучасна герботворчість незалежної України та основні напрямки її подальшої еволюції	2
6	Державні та адміністративно-територіальні символи в Україні: сучасний стан	2
	Кредит 3. Теоретичні засади сфрагістики	6
13	Етапи вивчення сфрагістики в Україні	2
14	Сфрагістика в історії України	2
15	Сфрагістика України на сучасному етапі	2
	<i>Всього</i>	16
	<i>Разом за курс</i>	36

6. Теми практичних занять

Робочим планом не передбачено

7. Теми лабораторних занять

Робочим планом не передбачено

8. Самостійна робота

Частина 1.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Заліковий кредит 1. Геральдика як спеціальна галузь історичної науки	24
1	Предмет, завдання та методи геральдики	8
2	Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи.	8
3	Лицарські турніри. Герольди та поширення гербовників	8
	Кредит 2. Теоретичні засади геральдики	12
4	Геральдичні фініфті, метали й хутро	1
5	Походження та історичні типи щитів	1
6	Гербові фігури геральдичні	1
7	Гербові фігури негеральдичні	3
8	Необов'язкові частини герба	3
9	Правила опису герба і методика визначення його приналежності	3
	Кредит 3. Становлення геральдичної науки в Україні	24
10	Геральдичні організації України	10
11	Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України	14
	<i>Всього</i>	60

Частина 2.

	Кредит 1. Територіальна геральдика України	12
1	Територіальна геральдика України: проблеми дослідження	3
2	Виникнення та становлення української міської геральдики в XIII-XVIII ст.	1
3	Спроби централізації процесів герботворення в кінці XVIII – початку XX ст.	1
4	Герботворчість радянської доби. Антигеральдика	3
5	Сучасна герботворчість незалежної України та основні напрямки її подальшої еволюції	1
6	Державні та адміністративно-територіальні символи в Україні: сучасний стан	3
	Кредит 2. Корпоративна геральдика	28
7	Виникнення та розвиток корпоративної геральдики	2
8	Герби сучасних громадських та політичних організацій. Церковна геральдика та емблематика	7
9	Символіка підприємств та навчальних закладів	7
10	Герби спортивних клубів та організацій.	7
11	Військово-корпоративна геральдика.	7
	Кредит 3. Теоретичні засади сфрагістики	20
12	Предмет сфрагістики. Поняття печатки	4

13	Етапи вивчення сфрагістики в Україні	6
14	Сфрагістика в історії України	6
15	Сфрагістика України на сучасному етапі	4
	<i>Всього</i>	60
	<i>Разом за курс</i>	120

9. Індивідуальні завдання

Повідомлення, презентації, конспект першоджерела (монографії, статей).

10. Методи навчання

Аудиторна, самостійна робота. Лекції (традиційні та проблемні), семінарські заняття, екскурсії, виконання тестових завдань, самостійних робіт.

11. Методи контролю

Контроль здійснюється за кредитно-трансферною системою. Зміст курсу поділений на дві частини (в кожній по 3 кредити). Кожний кредит включає в себе лекції, семінарські заняття, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу даної частини курсу. Оцінка успішності знань студентів здійснюється в двох формах: поточний контроль (письмові роботи – реферати, контрольні) і підсумковий контроль (іспит).

11. Методи контролю (питання до іспиту)

Частина 1

1. Етапи розвитку та джерела геральдики
2. Походження і причини виникнення гербів.
3. Хрестові походи, їх значення у створенні геральдичної символіки.
4. Вплив на формування гербів системи озброєння XI–XII ст.
5. Роль герольдів у геральдичному мистецтві.
6. Правила та прийоми складання гербів.
7. Геральдичні кольори
8. Метали й хутра в геральдиці.
9. Походження й історичні типи щитів, правила їх поділу.
10. Класифікація гербових фігур.
11. Головні геральдичні фігури.
12. Другорядні геральдичні фігури.
13. Негеральдичні фігури: природні, штучні, легендарні.
14. Геральдичні хрести, їх різновиди.
15. Необов'язкові частини герба.
16. Особливості використання корон і прикрас в земельних і міських гербах.
17. Імператорські, королівські корони як символ високої влади.
18. Історія походження бурелета. Бурелети в державних гербах.
19. Ознаки розрізнення геральдичних лицарських шоломів.
20. Історія виникнення нашоломників, або клейнодів.
21. Геральдичні терміни, які використовуються при блазонуванні.
22. Становлення геральдичної науки в Україні.

23. Від князівської емблеми до державного символу України.
24. Тризуб як державний герб.
25. Українське геральдичне товариство.
26. Геральдична колегія.
27. Геральдична палата.
28. Родова геральдика козацької доби.
29. Герби гетьманів України.
30. Геральдика української шляхти.
31. Герби сучасних українських можновладців.

Частина 2

1. Символи українських земель у складі монархії Габсбургів.
2. Територіальні герби українських земель у складі Російської імперії (кінець XVIII ст. – 1917 р.)
3. Становлення українських національно-державних символів у 1917-1920 рр.
4. Міська геральдика радянської доби.
5. Геральдика міст і областей сучасної України.
6. Проекти великого державного герба України. .
7. Герби сучасних громадських та політичних організацій.
8. Церковні герби.
9. Символіка підприємств.
10. Символіка навчальних закладів.
11. Герби спортивних клубів та організацій.
12. Військово-корпоративна геральдика.
13. Проблеми сучасної української військової емблематики.
14. Зміст і мета вивчення сфрагістики.
15. Походження терміна «сфрагістика» і його застосування в сучасній історичній науці. «Сигіллографія».
16. Класифікаційні схеми сфрагістики.
17. Предмет і завдання української сфрагістики.
18. Групи печаток за статусом власників.
19. Хронологічний розподіл сфрагістичних пам'яток України.
20. Практика застосування печаток на сучасному етапі.
21. Міська печатка.
22. Козацька сфрагістика.
23. Корпоративна сфрагістика.
24. Державницька сфрагістика 1848,
25. Державницька сфрагістика 1917 - 1921
26. Державницька сфрагістика 1941 рр.
27. Приватна сфрагістика.
28. Конфесійна сфрагістика.
29. Сільська (громадська) сфрагістика. *Varia*
30. Візантійська сфрагістика.
31. Сфрагістичні старожитності Київської Русі та періоду її розпаду.
32. Цехові печатки.
33. Козацька сфрагістика.

34. Українські печатки XVI- початку XX ст..
35. Сфрагістичні пам'ятки періоду українського державного відродження у 1917-1921 рр
36. Сфрагістичні матеріали Радянської України.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Частина 1

Поточне тестування та самостійна робота														Результат
Вид діяльності	Коефіцієнт (вартість виду)	Кількість робіт	К № 1			К № 2						К № 3		
			Тема 1	Тема 2	Тема 3	Тема 4	Тема 5	Тема 6	Тема 7	Тема 8	Тема 9	Тема 10	Тема 11	
Семінарські заняття	5	10		5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	50
Контроль на семінарах та лекціях	5	11	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	55
Контрольна робота	20	3			20							20	20	60
ІНДЗ за заданою тематикою (за фільмом)	10	2	10		10									20
Глосарій	15	1			15									15
ІНДЗ за заданою тематикою (презентація)	20	3			20							20	20	60
ІНДЗ за заданою тематикою (повідомлення)	10	2										10	10	20
ІНДЗ за заданою тематикою (робота з гербівником)	10	2										10	10	20
			100			100						100		300
Підсумковий тест (екзамен) Максимальна кількість = 40 балів	<i>Студент протягом семестру виконує всі передбачені види робіт з курсу, набираючи при цьому певну суму балів. Набрана сума балів ділиться на 3 кредити. Отримана кількість балів є допуском до іспиту</i>													

Частина 2

Поточне тестування та самостійна робота																	Результат		
Вид діяльності	Коефіцієнт (вартість виду)	Кількість робіт	ЗК № 1						ЗК № 2					ЗК № 3					
			Тема 1	Тема 2	Тема 3	Тема 4	Тема 5	Тема 6	Тема 7	Тема 8	Тема 9	Тема 10	Тема 11	Тема 12	Тема 13	Тема 14		Тема 15	
Семінарські заняття	5	8		5	5	5	5	5							5	5	5	40	
Контроль на семінарах та лекціях	5	15	5	5	5	5	5	5		5	5	5	5	5	5	5	5	70	
Контрольна робота	20	3						20					20				20	60	
ІНДЗ за заданою тематикою (презентація)	25	2						25									25	50	
ІНДЗ за заданою тематикою (повідомлення+през)	10	4								10	10	10	10					40	
ІНДЗ за заданою тематикою (тези/проект)	20	1							20									20	
Глосарій (термінологічний словник)	10	1															10	10	
ІНДЗ за заданою тематикою (конспект статі)	10	1															10	10	
			100						100					100					300
Підсумковий тест (екзамен) Максимальна кількість = 40 балів	<i>Студент протягом семестру виконує всі передбачені види робіт з курсу, набираючи при цьому певну суму балів. Набрана сума балів множиться на 0,6 та ділиться на 3 кредити. Отримана кількість балів є допуском до іспиту</i>																		

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Оцінка ЄКТС	Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
		<i>для екзамену, курсового проекту (роботи), практики</i>	<i>для заліку</i>
A	90-100	5 (відмінно)	
B	80-89	4 (добре)	
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	
F	1-34	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Геральдика та сфрагістика»

14. Рекомендована література

Базова

39. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Terra-Книжный клуб, 2001.
40. Баешко Л.С. Энциклопедия символов / Л.С.Баешко, А.Н.Горди-енко / под ред. О.В.Перзашкевича. – М. : Эксмо, 2007.
41. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
42. Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни / Г.Бондаренко. – Луцьк: Волинський державний університет ім. Лесі Українки, 1997.
43. Калмакан І.К. Основи геральдики: навч. посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів / І.К.Калмакан, М.В.Ємельянов. – Одеса, 1996.
44. Кучерук О. До генези герба Петра Могили / О.Кучерук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2004. – № 2. – С. 78–89.
45. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
46. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.
47. Панченко В. Гербівник міст України / В.Панченко. – К.; Нью-Йорк, 1996.
48. Панченко В. Міські та містечкові герби України / В.Панченко. – К., 2000.
49. Пастуро М. Геральдика / М.Пастуро. – М. : Астрель, 2003.
50. Самойленко О.Г. Спеціальні історичні дисципліни : навчальний посібник для студентів заочної форми навчання / О.Г.Самойленко. – Ніжин, 2004.
51. Сергійчук В. Національна символіка України / В.Сергійчук. – К. : Веселка, 1992.
52. Сергійчук В.І. Доля української національної символіки / В.І.Сергійчук. – К. : Товариство “Знання” України, 1990.
53. Стародубцев Н.Н. Иллюстрированный словарь по геральдике / Н.Н.Стародубцев. – Донецк, 1996.

Допоміжна

54. Братко-Кутинський О.А. Нашадки святої Трійці. Генеза української державної символіки / О.А.Братко-Кутинський. – К., 1992.
55. Гломозда К.Ю. Історичні гербові відзнаки та прапорові барви України (українська національна символіка: походження, традиція, доля) / К.Ю.Гломозда, Д.Б.Яневський // Минуле України: відновлені сторінки. – К. : Наукова думка, 1991.
56. Голубев С. Описание и истолкование дворянских гербов южнорусских фамилий в произведениях духовных писателей XVII века / С.Голубев // Труды Киевской духовной академии. – 1872. – № 10. – 2 часть.
57. Гречило А. Герби міст України (XIV – I пол. XX ст.) / А.Гречило, Ю.Савчук, І.Сварник. – К. : Брама, 2001.

58. Гречило А. Земельна геральдика / А.Гречило // Пам'ятки України. – 1991. – № 3. – С. 42–46.
59. Гречило А. Методичні рекомендації з питань геральдики і прапорництва областей, районів, районів у містах та територіальних громад міст, селищ і сіл (територіальні та муніципальні символи) від 2006 року / А.Гречило // (<http://uht.org.ua/ua/>).
60. Гречило А. Українська міська геральдика / А.Гречило. – К.; Львів. – 1998.
61. Драчук В.С. Рассказывает геральдика / В.С.Драчук. – М., 1977.
62. Єремєєв І.С. Герби гетьманів України / І.С.Єремєєв. – К. : УЦІММ-ПРЕС, 1998.
63. Єремєєв І.С. Герби гетьманів України / І.С.Єремєєв. – К., 1998.
64. Лукомский В.К. Гербовая экспертиза / В.К.Лукомский // Архивное дело. – 1939. – № 1(49).
65. Лукомский В.К. Малороссийский гербовник с рисунками Егора Нарбута / В.К.Лукомский, В.Л.Модзалевский. – К. : Либідь, 1993.
66. Модзалевский В.Л. Малоросійській Родословникъ. – Вип. 2 / В.Л. Модзалевский. – К. : Поліграфічна дільниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, 1998.
67. Наріжний К.Г. Живий світ геральдики: тварини і рослини в державній символіці / К.Г.Наріжний. – К., 1997.
68. Общий Гербовникъ дворянских родов Всероссийскія Имперіи, начатый въ 1797-мъ году. – Ч. 1 (Общий гербовник дворянских родов Российской империи. Репринтное издание). – СПб., 1992.
69. Панченко А. Украинский гербарий / А.Панченко, А.Чаленко // Сегодня. – 22 июля 2006. – С. 12–13.
70. Пастернак О. Пояснення тризуба, герба великого князя київського Володимира Святого / О.Пастернак. – К. : Веселка, 1991.
71. Савчук Ю. Міська геральдика Поділля / Ю.Савчук. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1995.
72. Шаповалов Г. Герб Рюриковичів – якір чи тризуб? / Г.Шаповалов // Україна. – 1989. – № 48. – С. 48.
73. Якимович Б. До питання про українську національну символіку / Б.Якимович // Пам'ятки України. – 1989. – № 3. – С. 44–48.
74. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – Видання друге, переглянуте і виправлене. – К.: Критика, 2008.
75. Gajl T. Polskie rody szlacheckie i ich herby. – Bialystok: Wydawnictwo Benkowski, 2000..

15. Інформаційні ресурси

- 10.<http://heraldy.com.ua/>
- 11.<http://uht.org.ua/ua/>
- 12.<http://h.ua/>
- 13.<http://for-ua.com/news>
- 14.<http://prospect.zp.ua/showprint/182/380/a/>
- 15.<http://www.bookarchive.ru/khobbi/faleristika>

Теми лекцій з курсу «Геральдика та сфрагістика»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Геральдика як спеціальна галузь історичної науки	
1	Предмет, завдання та методи геральдики	2
	Кредит 2. Теоретичні засади геральдики	6
4	Геральдичні фініфті, метали й хутро	2
5	Походження та історичні типи щитів	2
6	Гербові фігури геральдичні	2
	Кредит 3. Становлення геральдичної науки в Україні	2
10	Геральдичні організації України	2
	<i>Всього</i>	10

Теми семінарських занять з курсу «Геральдика та сфрагістика»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. Геральдика як спеціальна галузь історичної науки	4
2	Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи.	2
3	Лицарські турніри. Герольди та поширення гербовників	2
	Кредит 2. Теоретичні засади геральдики	12
4	Геральдичні фініфті, метали й хутро	2
5	Походження та історичні типи щитів	2
6	Гербові фігури геральдичні	2
7	Гербові фігури негеральдичні	2
8	Необов'язкові частини герба	2
9	Правила опису герба і методика визначення його приналежності	2
	Кредит 3. Становлення геральдичної науки в Україні	4
10	Геральдичні організації України	2
11	Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України	2
	<i>Всього</i>	20

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення семінарів з курсу «Геральдика та сфрагістика»

За навчальним планом на проведення семінарських занять з курсу «Геральдика та сфрагістика» відведено 20 годин (10 занять).

Семінар – поширена форма викладання гуманітарних дисциплін, яка допомагає розширити, закріпити і збагатити знання студентів з окремих тем курсу, активізувати роботу студентів і привити їм смак до публічних виступів.

Ознаки семінару:

- певний ступінь знань з теми;
- мала група (не менше 5 і не більше 20 осіб);
- групова робота, дискусії, диспути;
- певний ступінь демократії.

Функції семінару:

- пізнавальна;
- виховна;
- контрольна;
- комунікативна.

Семінари покликані:

- активізувати творчі можливості студентів;
- допомогти розкрити здібності студентів до самостійної роботи;
- надати студентам підтримку (у формі знань і навичок) в складному, динамічному суспільстві;
- сприяти розвитку демократичних норм у спілкуванні.

Семінари сприяють:

- *розумінню* (допомагають студентам консолідувати й посилити їх розуміння предмета);
- *критичному мисленню* (допомагають студентам розвинути їх здібності мислити критично й аналітично);
- *індивідуальному росту* (допомагають студентам розвиватися як індивідам);
- *розвитку комунікативних навичок* (допомагають студентам засвоїти, як слід ефективно спілкуватися один з одним);
- *розвитку навичок групової роботи* (допомагають студентам засвоїти, як слід працювати в команді);
- *самокерівництву у вивченні предмета* (допомагають студентам поступово прогресувати у відповідальності за результати навчання).

Види семінарів:

- *семінари, пов'язані з лекційним курсом*, які є його органічним продовженням або доповненням;
- *семінари, незалежні від лекційного курсу*, які є однією з форм проведення спецкурсів;
- *практичні семінари*, метою яких є відпрацювання конкретних навичок збору соціальної інформації, її обробки та аналізу (наприклад, студенти під контролем викладача намагаються розробити анкети, провести соціологічне опитування, узагальнити результати і повідомити їх аудиторії у формі доповіді).

Методики проведення семінару:

- *традиційні* (орієнтовані на викладача) – одні студенти готують реферати й доповіді, інші їх вислуховують та обговорюють; викладач активізує аудиторію, організовує дискусію;

- *нетрадиційні* (орієнтовані на студента) – застосовуються різноманітні форми проведення занять (диспути, дискусії, практикуми, колоквіуми, презентації, творчі роботи, тести, запрошення цікавих людей); викладач виступає в ролі експерта, активного учасника, консультанта.

Умови для проведення семінару:

- наявність розроблених викладачем контрольних запитань і тем, списку рекомендованої літератури та джерел, можливість доступу до цієї літератури;

- наявність роздаткового матеріалу до кожного семінару (схеми, цитати, ілюстрації, фотографії, книги тощо);

- бажання студента підготуватися до семінару;

Успіх семінару залежить від ступеню підготовленості студентів, від їх бажання і можливості виконати рекомендації викладача до семінару.

Для підготовки до семінару кожний студент отримує конкретне завдання із вказанням джерел і літератури.

Підготовка до семінару передбачає застосування студентами таких видів пошуково-дослідної діяльності:

- опрацювання джерел та літератури з питань, винесених на семінар;

- складання тез опрацьованого матеріалу;

- заповнення таблиць;

- роботу з картами;

- реферування текстів;

- написання повідомлень (рефератів).

Форми модульного контролю семінарських занять.

1.Тестування наприкінці вивчення кожного модуля.

2.Перевірка виконання завдань до кожної теми.

3.Колоквіум*.

* Колоквіум – [*< лат. colloquium*] – бесіда викладача зі студентами з метою визначення рівня знань, наукове зібрання з метою обговорення доповідей на задану тему.

Семінар № 1

Тема 1. Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи

1. Предмет геральдики як наукової дисципліни. Спільні та відмінні ознаки з іншими спеціальними історичними дисциплінами.
2. Головні завдання геральдики та джерела її вивчення.
3. Знаки розрізнення у давніх народів. Тотемізм. Тамги.
4. Система знаків розрізнення у Візантії.
5. Символічні знаки у народів Західної Європи.
6. Перші геральдичні твори, що з'явилися в Європі в др. пол. XIII ст.
7. Роль хрестових походів у процесі герботворення.

Література:

1. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Terra-Книжный клуб, 2001
2. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
3. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
4. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.

Семінар № 2

Герольди та поширення гербовників

1. Обов'язки середньовічних герольдів та їх організація в Німеччині, Англії, Франції.
2. Систематизація герольдами знань про герби, вироблення ними загальних правил їх складання та розпізнавання.
3. Трьохступенева ієрархія «гербових служителів»: їх обов'язки. Становлення теорії й термінології геральдики у віршах німецького поета-герольда Конрада Вюрцбурзького.
4. Лицарські турніри (походження, звичаї) і розвиток геральдики.
5. Поширення геральдики у всіх сферах тогочасного суспільства.

Література:

1. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Терра-Книжный клуб, 2001
2. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
3. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
4. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.

Семінар № 3

Походження та історичні типи щитів

1. Щит як основа герба.
2. Форми щитів у різних народів давнини.
3. Середньовічні щити.
4. Геральдичні форми щитів.

Література:

1. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Терра-Книжный клуб, 2001
2. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
3. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
4. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.

Семінар № 4

Геральдичні фініфті, метали, хутро.

1. Геральдичні кольори (фініфті) та метали, їх символіка.
2. Системи позначення геральдичних тинктур шляхом штрихування.
3. Геральдичне хутро та його походження.

Література:

1. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Терра-Книжный клуб, 2001
2. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
3. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
4. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.

Семінар № 5

Гербові фігури геральдичні

1. Геральдичні фігури: почесні і другорядні.
2. Першорядні (або почесні) фігури: голова, підніжжя, пояс, стовп, перев'язь справа, перев'язь зліва, стропило.
3. Другорядні (або прості) фігури: квадрат, клин, вістря, брус, гонт, ромб, коло, особлива частина, титло.
4. Геральдичні хрести, їх різновиди.

Література:

1. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Терра-Книжный клуб, 2001
2. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
3. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
4. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.

Семінар № 6

Гербові фігури негеральдичні

1. Негеральдичні фігуриб визначення класифікація.
2. Природні фігури.
3. Опис основних типів штучних фігур.
4. Термінологія позначення зображень святих, людей і тварин, розміщених у гербі не повністю, а до половини.
5. Озброєння тварин. Особливості блазонування тварин.
6. Розміщення фігур у щиті.

Література:

1. *Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Терра-Книжный клуб, 2001*
2. *Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.*
3. *Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.*
4. *Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.*

Семінар № 7

Необов'язкові частини герба

1. Геральдичний шолом. Його форми та системи зображення.
2. Особливості використання корон і прикрас у гербах.
3. Історія походження бурелета. Бурелети в державних гербах.
4. Знаки розрізнення особливого роду або додатки.
5. Геральдичні додаткові знаки розкоші.

Література:

1. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Терра-Книжный клуб, 2001
2. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
3. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
4. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.

Семінар № 8

Правила опису герба і методика визначення його приналежності.

1. Складні герби та способи поєднання гербів.
2. Порядок опису гербів або блазонування.
3. Особливості геральдики в різних країнах.
4. Польська геральдика та її вплив на геральдику руську.

Література:

1. Арсеньев Ю.В. Лекции, читанные в Московском археологическом институте в 1907–1908 году / Ю.В.Арсеньев. – М. : Терра-Книжный клуб, 2001
2. Болгов В. Геральдика. Рассказы о гербах, эмблемах, символах / В.Болгов, В.Чепак, Г.Чепак. – К., 2005.
3. Левандовский А.П. В мире геральдики. Теория. История. Сущность / А.П.Левандовский. – М. : Вече, 2008.
4. Леонтьева Г.А. Палеография, хронология, археография, геральдика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.А.Леонтьева. – М., 2000.

Семінар № 9

Геральдичні організації

1. Формування геральдики як науки на території сучасної України.
2. Праці науковців-геральдистів: О.Лакієра, П.Вінклера.
3. Українські дослідники геральдики:
 - 3.1. *О.Лазаревський,*
 - 3.2. *П.Куліш,*
 - 3.3. *Г.Милорадович,*
 - 3.4. *В.Антонович,*
 - 3.5. *М.Грушевський,*
 - 3.6. *В.Лукомський,*
 - 3.7. *Г.Нарбут;*
 - 3.8. *М.Битинський,*
 - 3.9. *В.Сенютович-Бережний,*
 - 3.10. *М.Міллер,*
 - 3.11. *Р.Климчук.*
4. Дослідження з геральдики в УРСР в 1960–1980 рр.:
 - 4.1. *В.Драчук,*
 - 4.2. *В.Румянцева,*
 - 4.3. *К.Гломозда,*
 - 4.4. *В.Сергійчук,*
 - 4.5. *А.Гречило,*
 - 4.6. *Ю.Савчук.*
5. Українське геральдичне товариство.
6. Українська геральдична колегія
7. Геральдична палата

Література:

1. Геральдическая палата – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geraldika.com.ua>
2. Маринченко Г.М. Геральдичні організації України // Питання нової та новітньої історії. — Вип. 4. — Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. — С. 83-86.
3. Маринченко Г.М. Сучасний стан геральдичної науки України // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Історичні науки. – 2015. - Вип. 2 (40). – С. 123-126.
4. Українська геральдична колегія – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uht.org.ua/http://gerold.at.ua/>
5. Українське геральдичне товариство. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uht.org.ua/>

Семінар № 10

Державна геральдика.

Від князівської емблеми до державного символу.

1. Князівські родові символи.
2. Від герба Руського воєводства в складі Польщі до герба Війська Запорозького.
3. Тризуб як державний символ УНР.
4. Великий і малий герби та печатка, розроблені В. Кричевським.
5. Конституція України про Державний Герб України і Державний Гімн України.
6. Державна символіка радянської доби.
7. Державна символіка незалежної України. Герби сучасних можновладців.

Література:

1. Братко-Кутинський О.А. Нащадки святої Трійці. Генеза української державної символіки / О.А.Братко-Кутинський. – К., 1992.
2. Гломозда К.Ю. Історичні гербові відзнаки та прапоріві барви України (українська національна символіка: походження, традиція, доля) / К.Ю.Гломозда, Д.Б.Яневський // Минуле України: відновлені сторінки. – К. : Наукова думка, 1991.
3. Гречило А. Методичні рекомендації з питань геральдики і прапорництва областей, районів, районів у містах та територіальних громад міст, селищ і сіл (територіальні та муніципальні символи) від 2006 року / А.Гречило // (<http://uht.org.ua/ua>)
4. Єремєєв І.С. Герби гетьманів України / І.С.Єремєєв. – К., 1998.
5. Модзалевский В.Л. Малороссійській Родословникъ. – Вип. 2 / В.Л.Модзалевский. – К. : Поліграфічна дільниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, 1998.
6. Пастернак О. Пояснення тризуба, герба великого князя київського Володимира Святого / О.Пастернак. – К. : Веселка, 1991.
7. Сергійчук В. Національна символіка України / В.Сергійчук. – К. : Веселка, 1992.
8. Сергійчук В.І. Доля української національної символіки / В.І.Сергійчук. – К. : Товариство “Знання” України, 1990.
9. Шаповалов Г. Герб Рюриковичів – якір чи тризуб? / Г.Шаповалов // Україна. – 1989. – № 48. – С. 48.
10. Якимович Б. До питання про українську національну символіку / Б.Якимович // Пам’ятки України. – 1989. – № 3. – С. 44–48.
11. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – Видання друге, переглянуте і виправлене. – К. : Критика, 2008.

**Самостійна робота з курсу «Геральдика та сфрагістика»
Модуль 1.**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Заліковий кредит 1. Геральдика як спеціальна галузь історичної науки	24
1	Предмет, завдання та методи геральдики	8
2	Походження і причини виникнення гербів. Хрестові походи.	8
3	Лицарські турніри. Герольди та поширення гербовників	8
	Кредит 2. Теоретичні засади геральдики	12
4	Геральдичні фініфті, метали й хутро	1
5	Походження та історичні типи щитів	1
6	Гербові фігури геральдичні	1
7	Гербові фігури негеральдичні	3
8	Необов'язкові частини герба	3
9	Правила опису герба і методика визначення його приналежності	3
	Кредит 3. Становлення геральдичної науки в Україні	24
10	Геральдичні організації України	10
11	Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України	14
	Всього	60

Методи та засоби діагностики успішності навчання під час вивчення курсу «Геральдика та сфрагістика»

- ✓ поточний контроль за роботою та рівнем знань та вмінь через усне та письмове опитування;
- ✓ письмові контрольні та самостійні роботи;
- ✓ тестові завдання;
- ✓ співбесіди на консультаціях;
- ✓ підготовка та захист ІНДЗ (презентація);
- ✓ словник термінів
- ✓ повідомлення;
- ✓ робота з відеофільмом;
- ✓ робота з гербівниками;
- ✓ іспит.

Кожен вид робіт дає можливість студенту набрати певну суму балів:

— за активної участі студента на семінарських заняттях, яка включає виступи на семінарських заняттях, тестування, виступи з реферативними повідомленнями, студент може набрати **60 балів**.

— змістовний, вичерпний виступ на семінарських заняттях при опитуванні студента оцінюється в **5 балів**.

— доповнення виступів інших студентів від **1 до 5 балів**.

— аудиторні письмові роботи з контролю самостійного вивчення теми включають тестові завдання. Максимальна сума балів, яку студент може отримати у разі успішного виконання письмової самостійної роботи, складає **5 балів**.

— підготовка словника термінів та понять з дисципліни «Геральдика та сфрагістика» — **15 балів**.

— виступ із захистом індивідуального науково-дослідного завдання – презентація (з урахуванням вимог до цього виду робіт) — **20 балів**.

— написання та захист повідомлення (з урахуванням вимог до цього виду робіт) — **10 балів**.

— робота з гербівником (пошук та блузон гербів) — **10 балів**.

— письмові контрольні роботи включають теоретичні питання та тестові завдання. Максимальна сума балів, яку студент може отримати у разі успішного виконання письмової контрольної роботи складає, **20 балів**.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на семінарських заняттях

Враховується:

1. рівень осмислення навчального матеріалу;
2. рівень сформованості аналітичних умінь і концептуальних підходів;
3. повнота розкриття питання, логіка викладу, культура мовлення;
4. використання додаткової літератури;
5. порівняння, зв'язок із практикою, висновки.

Бали	Критерії оцінювання
1	2
"Відмінно" – 5	<p>Досконале знання та розуміння понятійного апарату з тієї чи іншої теми, вільне оперування різноманітними класифікаціями.</p> <p>Відповідь на поставлені питання повна, насичена глибокими та розгорнутими судженнями. Викладений матеріал має доказовий, логічний і послідовний характер. Студент володіє способами концентрованого викладу матеріалу. Демонструє творче застосування знань при переформатуванні запитання.</p> <p>У відповіді майже не трапляються мовленнєві помилки.</p>
"Добре" – 4	<p>Відповідь майже повна, має усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. Понятійна основа базується на обраній класифікації.</p> <p>Відповідь структурована, проте наявні окремі помилки у послідовності викладу. Недостатньо виваженою та аргументованою є доказова база.</p> <p>Студент вільно оперує знаннями, може застосовувати їх у новій навчальній ситуації.</p> <p>У відповіді трапляються окремі мовленнєві помилки.</p>
"Задовільно" – 3	<p>Відповідь неповна, фрагментарна. Знання мають недостатньо стійкий та послідовний характер. Вони застосовуються переважно для виконання завдань репродуктивного характеру.</p> <p>У відповідях відсутні посилання на фундаментальні дослідження з певної проблеми.</p> <p>Відповідь має формальний характер, відсутня чіткість, структурованість.</p> <p>Студент використовує лише окремі знання у новій навчальній ситуації.</p> <p>У відповіді наявні фактичні та мовленнєві помилки.</p>
"Незадовільно" – 2	<p>Студент неспроможний відтворити інформацію у певній послідовності. Оперує лише загальними фразами.</p> <p>Відтворює лише окремі фрагменти, називає лише розрізнені факти, дає відповідь у формі висловлювання (судження).</p> <p>Наявні грубі фактичні та мовленнєві помилки.</p>

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на контрольних роботах

Протягом курсу студенти виконують 6 комплексних письмових контрольних робіт.

1 бал	студент може розрізняти об'єкт навчання і відтворити деякі його елементи, мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності.
2 бали	студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має не чіткі уявлення про об'єкт навчання, виявляє здатність елементарно викладати думку, може відтворити кілька термінів, явищ, без зв'язку між ними; повинен вибрати вільний варіант відповіді.
4 бали	студент має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу; здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторити за зразком певну дію, описує явища, процеси без пояснень причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабо орієнтуються в поняттях, має фрагментарні навички в роботі з підручником, самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі, здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу.
6 балів	Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, здатен відтворити його з помилками та неточностями, має стійкі навички роботи з текстом підручника, може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює поняття, наводить приклади, знає основні дати, орієнтується в хронології, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати наочні матеріали; відповіді непослідовні та нелогічні.
8 балів	студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком; користується додатковими джерелами.
10 балів	студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; уміє наводити окремі власні приклади та підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; самостійно користується додатковими джерелами; частково контролює власні навчальні дії; правильно використовує термінологію; складає таблиці та схеми.

12 балів	знання студента є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями.
14 балів	студент вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу.
16 балів	студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну.
18 балів	студент володіє узагальненими поняттями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них.
20 балів	студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів під час заліку з курсу «Історичне музеєзнавство»

Згідно з системою комплексної діагностики знань студентів, яка застосовується в університеті з метою стимулювання планомірної та регулярної роботи студентів, а також об'єктивності оцінки їхніх знань діагностика знань здійснюється за баловою системою, яка послідовно переводить бали у звичайну шкалу оцінок.

Максимальна сума балів – 100.

При підрахунку балів враховуються такі види робіт: відповіді при опитуванні, результати тестування, підготовка та виступ із творчим завданням, складання конспекту, оглядів додаткової літератури та ін.

Залежно від балів, отриманих за кожний вид навчальних робіт, студент одержує сукупну суму балів, яка переводиться в оцінку за такою шкалою:

«А»	90-100	<p>якщо студент:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ постійно готувався до них та згідно з програмою дисципліни глибоко та всебічно розкривав зміст питань, які обговорювалися; ✓ показав вміння: формулювати висновки та узагальнення за питаннями теми, здатність аналізувати навчальний матеріал та проводити аналогії з сучасним економічним розвитком; ✓ аргументовано та логічно викладав матеріал, володіє культурою мови; ✓ проявляв творчий підхід до виконання реферативних повідомлень та творчих завдань; ✓ акуратно оформлював завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю.
«В»	82-89	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розкривав згідно з програмою дисципліни зміст питань, які обговорювалися; ✓ робив узагальнення та висновки з окремих питань; ✓ логічно викладав свої знання; ✓ виконував завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю. <p><i>але недостатньо використовував додаткову літературу, при усних відповідях не досить повно і аргументовано викладав матеріал, а при письмовому тестуванні - окремі неточності; не проявив творчий підхід до виконання індивідуальних завдань.</i></p>
«С»	75-81	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розкривав згідно з програмою дисципліни зміст питань, які обговорювалися; ✓ формулював висновки з окремих питань; ✓ брав участь у виконанні реферативних повідомлень та творчих завдань; ✓ виконував завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю. <p><i>але допускав окремі неточності при усних відповідях, тестуванні: не проявляв належної активності при обговоренні питань, старанності при виконанні завдань для самостійної</i></p>

		<i>роботи; недостатньо використовував додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання.</i>
«D»	69-74	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відповідав на окремі питання, які обговорювалися; ✓ формулював висновки з окремих питань; ✓ виконував завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю. <p><i>але допускав окремі неточності при усних відповідях, тестуванні: не проявляв належної активності при обговоренні усних питань, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання; виконав не всі завдання для самостійної роботи.</i></p>
«E»	60-68	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відповідав на окремі питання, які обговорювалися; ✓ виконував завдання для самостійної роботи; ✓ виконав завдання модульного контролю. <p><i>але допускав окремі неточності при усних відповідях (будуючи свою відповідь на звичайному повторенні навчального матеріалу без його осмислення), тестуванні: не проявляв належної активності на заняттях, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував основну та додаткову літературу; неохайно виконував індивідуальне завдання.</i></p>
«FX»	35-59	<ul style="list-style-type: none"> ✓ поверхнево розкривав зміст питань, які розглядалися; ✓ допускав суттєві помилки при усних та письмових відповідях; ✓ поверхнево ознайомився з рекомендованою літературою; ✓ неохайно виконав завдання для самостійної роботи; ✓ не проявляв активності на заняттях при обговоренні питань; ✓ не виконав завдання модульного контролю.
«F»	1-34	<ul style="list-style-type: none"> ✓ поверхнево розкривав зміст питань, які розглядалися; ✓ допускав суттєві помилки при усних та письмових відповідях, тестуваннях; ✓ поверхнево ознайомився з рекомендованою літературою; ✓ не виконав завдання для самостійної роботи; ✓ не проявляв активності на заняттях при обговоренні питань; ✓ на підсумковому занятті не вміє навіть відтворити зміст окремих питань, передбачених програмою дисципліни; ✓ не виконав завдання модульного контролю.

Для підвищення зацікавленості у навчанні студентів використовується система стимулів.

Заохочення:

- за участь у наукових конференціях – 10 (15) балів;
- участь у предметних олімпіадах, конкурсах – 5 (10) балів;
- інші заходи, що сприяють розвитку знань студентів – 5 балів.

Індивідуальне науково-дослідне завдання з курсу «Геральдика та сфрагістика»

1. Підготувати повідомлення про дослідників геральдики:

- О.Лакієр,
- П.Вінклер,
- О.Лазаревський,
- П.Куліш,
- Г.Милорадович,
- В.Антонович,
- М.Грушевський,
- В.Лукомський,
- Г.Нарбут;
- М.Битинський,
- В.Сенютович-Бережний,
- М.Міллер,
- Р.Климчук.
- В.Драчук,
- В.Румянцева,
- К.Гломозда,
- В.Сергійчук,
- А.Гречило,
- Ю.Савчук.

2. Підготувати презентацію на тему:

- *геральдична тварина* (за вибором студента)
- *структурні елементи герба* (за вибором студента)
- *державна символіка країн світу* (за вибором студента)

Структура презентації (обов'язкові слайди)

1. ВНЗ, дисципліна, назва, автор
2. Питання, які будуть розкриті в презентації
3. Мета і завдання, які переслідує зміст презентації
4. Наочне представлення та аналіз зібраних даних
5. Висновки
6. Література (вказати джерела, літературу, сайти, матеріал з яких був використаний при підготовці).

У пункті 4, що розкриває зміст презентації, повинні бути відображені питання:

- ✓ *Зображення герба.*
- ✓ *Ким і коли прийнято*
- ✓ *Хто є автором*
- ✓ *Смислове навантаження елементів герба*
- ✓ *Чи були попередні версії гербового зображення*

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

з курсу «Геральдика та сфрагістика»

1. Походження і причини виникнення гербів.
2. Хрестові походи, їх значення у створенні геральдичної символіки.
3. Роль герольдів у геральдичному мистецтві.
4. Правила та прийоми складання гербів.
5. Геральдичні кольори, метали й хутра.
6. Походження й історичні типи щитів, правила їх поділу.
7. Класифікація гербових фігур.
8. Головні геральдичні фігури.
9. Негеральдичні фігури: природні, штучні, легендарні.
10. Необов'язкові частини герба.
11. Особливості використання корон і прикрас в земельних і міських гербах.
12. Імператорські, королівські корони як символ високої влади.
13. Історія походження бурелета. Бурелети в державних гербах.
14. Ознаки розрізнення геральдичних лицарських шоломів.
15. Історія виникнення нашоломників, або клейнодів.
16. Геральдичні терміни, які використовуються при блазонуванні.
17. Становлення геральдичної науки в Україні.
18. Геральдичні символи Київської Русі.
19. Символіка зображень лева та козака з мушкетом.
20. Символ тризуба.
21. Великий і малий герби, розроблені В. Кричевським.
22. Пролетарська і радянська символіка.
23. Нові символи й державні клейноди незалежної України.
24. Земельна історична геральдика.
25. Геральдика українських земель часів Російської імперії.
26. Міська геральдика радянської доби.
27. Геральдика міст і областей сучасної України.
28. Родова геральдика козацької доби.
29. Герби гетьманів України.
30. Геральдика української шляхти.
31. Герби сучасних українських можновладців.
32. Корпоративна геральдика.
33. Наукові геральдичні товариства України.

ГЕРАЛЬДИКА, СФРАГІСТИКА ТА ФАЛЕРИСТИКА

Level_1 .1

В який період зародились емблеми {

=античний світ

~Відродження

~середньовіччя

}

Level_1.2

У що переросли емблеми {

~залишились емблемами

=знаки-символи давньогрецьких міст і їх колоній

~знаки родів

}

Level_1.3

Згодом емблеми почали поміщати на {

~мантіях

=печатках, монетах

~рукоятках мечів

}

Level_1.4

Головною причиною появи герба було {

~знать хотіла мати відмінний знак

~прийняли закон про необхідність мати родовий герб

=особливості воєнного обладунку

}

Level_1.5

Що сприяло появі на щитах лицарів відмінних зображень і викликало необхідність появи герольдів?{

~закон

=лицарські турніри

~примхи знаті

}

Level_1.6

Лицарські турніри були популярними в {

~Італії

=Західній Європі

~Східній Європі

}

Level_1.7

Людина, яка читала та створювала герби {

~лицарі самі створювали герби

~король

=герольд

}

Level_1.8

В обов'язки герольда входило {

=описування гербів і визначення їх приналежності

~створення гербів

~затвердження гербів

}

Level_1.9

Герби створювали {

=за прописаними правилами

~без правил

~за примхою замовника

}

Level_1.10

Лицарські турніри – це{
=військове змагання лицарів у середньовічній Європі
~битва між лицарями, яка відбувалась на Сході
~військові перегони у Європі в сучасному світі
}

Level_1.11

Батьківщиною лицарських турнірів прийнято вважати {
~Німеччину
~Англію
= Францію
}

Level_1.12

Призначення лицарських турнірів {
=демонстрація бойових якостей лицаря
~розвага для заможних
~захист своєї родини та честі
}

Level_1.13

Турніри зазвичай влаштовувались {
=королем та графами
~лицарями та заможними
~селянами та робітниками
}

Level_1.14

Хто такі герольди? {
=перші офіційні особи, які описували та тлумачили фігури на лицарських щитах
~управителі, які виступали за лицарів на турнірах
~особи, які підпорядковувались королю і несли їх герб

}

Level_1.15

Як з німецької мови перекладається «герольд»? {

~воїн

~старий

=ветеран

}

Level_1.16

Сфрагістика у перекладі з грецької означає {

~прапор

=печатка

~монета

}

Level_1.17

Перші письмові згадки про сфрагістичні пам'ятки періоду Київської Русі містить {

=Повість минулих літ

~Повчання дітям

~Слово о полку Ігоревім

}

Level_1.18

Печаткове мистецтво почало розвиватися в {

~XII ст.

~XV ст.

=XIII ст.

}

Level_1.19

Об'єктом вивчення сфрагістики є {

~герби

~монети

=печатки

}

Level_1.20

В якому столітті сфрагістика почала розвиватися в Україні {

~XV

~XVI

=XVII

}

Level_1.21

На які два види ділиться печатка {

~особова та міська

=суха та мокра

~цехова та судова

}

Level_1.22

Сфрагістика – це {

~емблема, усталений відповідно до законів геральдики відмітний символічний знак (зображення), що належить державі, населеному пункту, дворянському роду або окремій особі тощо.

=спеціальна історична дисципліна, яка вивчає печатки.

~історична дисципліна, що вивчає монети, гроші

}

Level_1.23

Яке українське місто перше отримало міську печатку {

~Київ

~Одеса

=Львів

}

Level_1.24

Хто перший український дослідник сфрагістичних пам'яток {

~митрополит Іларіон

~митрополит Володимир

=митрополит Київський Євгеній

}

Level_1.25

Хто видав буллу, згідно з якою печатка визнавалася як одна із трьох ознак легітимності документа {
=Папа Римський Олександр III
~Папа Римський Адріан IV
~Папа Римський Анастасій IV
}

Level_1.26

Сигнет – це {
~гербова печатка
=перстень-печатка
~міська печатка
}

Level_1.27

Негеральчні фігури – це {
~всі фігури, розміщені в щиті герба
~всі гербові фігури, розміщені поза щитом
=всі гербові фігури, які не відносяться до геральдичних
}

Level_1.28

До штучних фігур відносяться {
=зброя, інструменти, будівлі
~гарпінії, грифони, дракони
~комети, планети, зірки
}

Level_1.29

Найпоширеніший геральдичний звір {
~кішка
=лев
~собака
}

Level_1.30

Яку назву мав геральдичний щит в формі овалу{
=італійський
~іспанський
~варязький
}

Level_2.1

Гербівник – це {
~квітка
~засіб, яким користувалися герольди під час визначення переможців
=книга, яка містить опис та зображення гербів
~книга, в якій записано правила проведення турніру
}

Level_2.2

Лицарські турніри зароджуються в {
~7-8 ст
=9-10 ст
~11-12 ст
~16 ст
}

Level_2.3

Поєднайте назву бою з її описом {
=жюст (joust)->двобій на конях через бар'єр
=бугурт (buhurt)->бій двох груп лицарів, повноцінна битва двох загонів
=ренен->двобій на списах без бар'єру
}

Level_2.4

Лицарі прикрашали свої обладунки гербами для {
=ідентифікації
}

Level_2.5

Своєрідним «паспортом» у лицаря був {
=герб
}

Level_2.6

Печаткове мистецтво вперше з'явилося у:
=Єгипті
~Греції
~Римі
=Вавилоні
}

Level_2.7

Застосування печаток на українських землях регламентувалося {
=Статутами Великого князівства Литовського
~Руська Правда
~Правами, за якими судиться малоросійський народ
~Правда Ярославичів
}

Level_2.8

У період українського середньовіччя печатки були {
=вислі
~золоті
=металеві (свинцеві)
~срібні
}

Level_2.9

Термін «печатка» охоплює поняття {
=прилад
~емблема
=відтиск
~перстень
}

Level_2.10

Гриф на гербі є символом {
~добра і процвітання
=могутності і влади
~любові та кохання
~війни
}

Level_2.11

Дракон на гербі є символом {
=сили і могутності
~зла та безчестя
~надійності та добра
~багатства та матеріальних речей
}

Level_2.12

Змій на гербі є символом {
~підлості
=зла і смуги
~нечистої сили
~благородства
}

Level_2.13

Геральдична пантера була емблемою королів {
~Фрідріха II
=Генріха IV
=Генріха VI
~Олександра VIII
}

Level_2.14

Встановіть відповідність між фантастичними геральдичними тваринами та їх описом їх зображення{

=дракон->два крила, чотири ноги, довгий завитий загострений хвіст, лукасте тіло

=вайнерн->двоноге крилате тіло, що переходить у довгий гострий хвіст, згорнутий ц кільце

=фенікс->довге тіло птаха, має золоте та червоне пір'я

}

Level_2.15

Відповідність між рослинами та їх значенням в геральдиці{

=дуб->символ міцності і сили

=лілія->символ добра, надії, непорочності

=оливкове дерево->символізує світ

=пальма->символ вірності

}

Level_2.16

Зображення фігури наполовину, не торкається країв щита або іншої фігури називається{

=напівфігурною

}

Level_2.17

Фантастичні фігури в геральдиці називають ще{

=легендарні

=легендарними

}

Level_2.18

Внаслідок поділу та розмалювання щита декількома тинктурами виникають геральдичні фігури{

=почесні

~головні

~першочергові
=другорядні
}

Level_2.19

Трикутний щит, зі звуженням у голові {
~німецький
=ранньоготський
~французький
=варязький (норманський)
}

Level_2.20

Геральдично права сторона щита {
=дек стер
}

Level_2.21

Чим оббивали щити ще з давнини? {
=хутром
~стрічкою
~звичайною тканиною
~не оббивали
}

Level_2.22

Ділення щита, яке здійснюються не лише прямими лініями, а й зубцями, хвилями тощо, в геральдиці називають {
=другорядні }
}фігури

Level_2.23

Діагональна полоса через весь щит має назву{

=перевязь

~стропила

~голова

~підніжжя

}

Level_2.24

В якому столітті форма геральдичних щитів відтворювала форму бойових, реально існуючих{

=XII—XVI

~XI—XV

~XIII—XVI

~XII—XVII

}

Level_2.25

Скільки існує головних геральдичних фігур?{

~5

~6

~7

=8

}

Level_2.26

Яка з цих геральдичних фігур змінює назву в залежності від кольору?{

~хрест

=монета

~веретено

~вістря

}

Level_2.27

На які групи поділяються геральдичні фігури?{

~геометричні та негеометричні

=почесні та другорядні
~Металеві та кольорові
}

Level_2.28

Де розміщуються геральдичні фігури? {
~під щитом
~над щитом
=в щиті
~навколо щита
}

Level_2.29

Яка форма щитів була для жіночої статі? {

=ромбовидна
~трикутна
~овальна
~напівкругла
}

Level_2.30

Яку назву мав геральдичний щит в формі овалу? {

=італійський
~іспанський
~варязький
~німецький
}

Level_3.1

Найчастіше разом із гербом у лицаря на обладунках зображувалось {

~печатка короля
~птиця

=девіз
~квітка роду
}

Level_3.2

Що таке «гербова кота»{
= накидка з тканини, що одягалася на обладунок
~шолом, який носив лицар
~принцип оформлення гербів у Середньовіччі
~ставка на перемогу лицаря
}

Level_3.3

Що таке бурелет {
=скручений з тканими обруч
= пов`язка, яку одягали на шолом та вуаль, що прикривала шолом ззаду
~частина щита, яка прикриває тулуб
~частина щита, на якій зображується герб

Level_3.4

Церемоніальний одяг герольда називався {
=табард
=табарт
}

Level_3.5

Геральдичні трактати намагались пояснювати значення гербів з середини {
= 14
=XIV} століття

Level_3.6

В якій частині герба має знаходитися фігура “Глава” {
=у верхній третині щита
~над щитом
~посередині щита
~на шоломі
}

Level_3.7

В якій частині герба має знаходитись фігура “Край” {
~по краях щита
~зліва та справа від щита
=у нижній третині щита
~під девізом
}

Level_3.8

В якій частині герба має знаходитись фігура “Балка” {
~під девізом
~над шоломом
~по краях щита
=у середній третині щита
}

Level_3.9

Як розташовується фігура “Стовп” {
=вертикально
~горизонтально
~діагонально
~такої фігури не існує
}

Level_3.10

Як розташовується фігура “Перев’яз” {
~вертикально
~горизонтально
=діагонально
~такої фігури не існує
}

Level_3.11

Поєднанням яких фігур є фігура “Костиль”{
=глави та стовпа
~перев’язу та краю
~стовпа та балки
~краю та глави
}

Level_3.12

Поєднанням яких фігур є фігура “Хрест”{
~глави та стовпа
~перев’язу та краю
=стовпа та балки
~краю та глави
}

Level_3.13

Друга назва фігури “Кроква”{
=шеврон
~нашивка
~спартанська фігура
~жоден з наведених варіантів є невірним
}

Level_3.14

Скільки простих геральдичних фігур найчастіше зустрічаються в гербах {
=12
~13
~14
~15
}

Level_3.15

Які з цих фігур є простими{
=вільна частина
~хрест
=вістря
=турнірний комір
~глава
}

Level_3.16

Які з цих фігур є головними {
~вільна частина
=хрест
~вістря
~турнірний комір
=глава
}

Level_3.17

Які з цих фігур являють собою щити меншого розміру вписані в геральдичний щит {
=облямування
~вільна частина
~монета
~турнірний комір
=щиток
}

Level_3.18

Фігура, що утворена двома перев'язами, що виходять з нижніх кутів щита, і сходяться трішки нижче середини верхньої частини щита {
=кроква
}

Level_3.19

Простих геральдичних фігур існує понад {
=300
=трьохсот
}

Level_3.20

Варіацій фігури “Монета” існує {
=12
=дванадцять
}

Level_3.21

Яка фігура в Західноєвропейській геральдиці має назву “Gygon” {
=клин

~брусок
~глава
~щиток
}

Level_3.22

Яку другу назву має фігура “щиток”{
~копія
~малий щит
=серце щита
~щітка
}

Level_3.23

Встановіть відповідність між варіаціями назв геральдичних фігур{
=основа-> край
=коло->монета
=пояс->балка
}

Level_3.24

Встановіть відповідність між назвами геральдичних фігур та їх найімовірнішим походженням
=стовп->від списа лицаря
=пояс->від шарфу лицаря
=стропило->від взуття лицарів
}

Level_3.25

Вузкий косий хрест носить назву{
=андріївський
}

Level_3.26

Хрест, який має форму латинську літеру “Y” носить назву{
=вилоподібний
}

Level_3.27

Хрест, який виникає в разі перпендикулярного перетину двох ліній називається {
=латинський
}

Level_3.28

Хрест, який являє собою поєднання одного великого хреста та чотирьох малих має назву {
=ієрусалимський
}

Level_3.29

В геральдиці кольори передавали за допомогою штрихування, яке називали {
=тинктури
}

Level_3.30

Українське геральдичне товариство очолює {
=Гречило
=А.Гречило
}

Методичні рекомендації до самостійної роботи

Самоосвіта – частина безперервної освіти, це активна пізнавальна діяльність, яка відбувається за особистої ініціативи людини у формі індивідуальної самостійної роботи щодо оволодіння знаннями.

Самостійна робота студентів на сучасному етапі є важливою частиною процесу підготовки фахівців. Ефективна реалізація самостійної роботи залежить від зацікавленості в досягненні результату, тобто від стійкої мотивації. Вона виявляється в розумінні студентом корисності виконуваної роботи як у плані професійної підготовки, так і в плані розширення кругозору, ерудиції фахівця. Результати самостійної роботи допоможуть студентові краще зрозуміти лекційний матеріал, практичні роботи.

Мета самостійної роботи студентів двоєдина: формування самостійності як риси особистості і засвоєння знань, умінь, навиків.

Основні функції самостійної роботи студентів:

- *Навчальна.* Полягає в опрацюванні першоджерел. Сприяє більш глибокому осмисленню вже засвоєної суми знань
- *Пізнавальна.* Полягає в опануванні нової суми знань, розширенні меж світогляду
- *Стимулююча.* Така організація самостійної роботи, коли студент отримує задоволення від результатів пізнавальної діяльності
- *Виховна.* Спрямована на формування таких якостей як воля, цілеспрямованість, відповідальність, дисциплінованість
- *Розвиваюча.* Спрямована на розвиток самостійності, творчості, дослідницьких умінь особистості

Самостійна робота проводиться в контексті передбачених змістових модулів і спрямована на опрацювання конкретних визначених викладачем проблем, які студент готує самостійно. Тематика, визначена для самостійного опрацювання студентами, стосується як дискусійних проблем, так і усталених питань світової та української нумізматики .

Працюючи самостійно, потрібно скористатися навчальною літературою (підручниками, посібниками), рекомендованою науковою літературою, довідково-енциклопедичними виданнями, Інтернет-ресурсами. Обов'язковою умовою самостійної роботи є застосування знань, набутих при вивченні інших курсів та історичних дисциплін. Важливим є правильне оформлення посилань на джерела та літературу.

У процесі самостійної роботи потрібно формувати погляд і здатність творчо й уміло її відстоювати. Важливою умовою результативного самостійного опрацювання проблематики курсу є

аналіз причинно-наслідкових зв'язків історіографічних процесів, подій і явищ.

Форми організації і контролю самостійної роботи залежать від складності окремих тем та навчальних можливостей груп і студентів. Передбачено такі форми контролю самостійної роботи студентів:

- опрацювання конспектів лекцій;
- самостійна робота з підручниками, монографіями, науковими статтями;
- підготовка до семінарських занять;
- підготовка індивідуальних повідомлень та творчих завдань (презентацій);
- підготовка словника термінів та понять з курсу;
- підготовка конспекту монографії;
- підготовка конспекту-аналізу наукової статті;
- підготовка рефератів за обраною темою;
- підготовка до тематичного тестування;
- підготовка до модульних контролів;
- підготовка доповідей на наукові гуртки та наукові конференції;
- підготовка до заліку.

Для самостійного опанування змісту тем курсу необхідно, перш за все, вивчити та законспектувати відповідні матеріали з підручників, навчальних посібників, монографій, статей та іншої літератури. Робоча програма містить список рекомендованої літератури з конкретною адресацією до кожної теми.

Конспектування є для студента однією з основних форм накопичення необхідної інформації. Вивчення відповідної літератури передбачає складання студентами конспекту. Для підготовки до семінарських занять рекомендується на початку переглянути конспект лекції для того щоб студент був здатний краще засвоїти матеріал та чітко визначив напрямки підготовки.

Рекомендації по роботі з літературою й джерелами. Робота з літературою й джерелами – це насамперед робота з текстами. Тексти бувають **професійні** (наукові статті, огляди, монографії, довідкові видання тощо) та **навчальні** (підручники, посібники, програми, плани семінарських занять, методичні рекомендації до вивчення окремих курсів або тем тощо). При роботі з текстом слід враховувати його багатоплановість (текст як джерело інформації, як об'єкт інтерпретації, як об'єкт методології). При роботі з професійними текстами необхідно оволодіти понятійним апаратом, для чого доцільно укласти словник ключових термінів.

Самостійна робота з дисципліни передбачає й індивідуальну навчальну роботу студентів. Основними формами *індивідуальної роботи студентів* у межах навчального курсу є написання

підготовка й захист індивідуального науково-дослідного проекту (ІНДЗ).

Пошук практичної реалізації принципу ефективного поєднання аудиторного та індивідуального навчання студентів-істориків зумовлює використання *індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ)* як одного з важливих видів позааудиторної самостійної навчальної, навчально-дослідної роботи студента. Їх виконання покликане актуалізувати важливість самостійного вивчення матеріалу, систематизації, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичного застосування знань, розвитку навичок самостійної роботи.

За змістом ІНДЗ є завершеною теоретичною або практичною роботою у межах навчальної програми курсу «Нумізматика», яка виконується на основі знань, умінь і навичок, одержаних у процесі аудиторних занять, й охоплює певну кількість тем або весь зміст навчального курсу. ІНДЗ містить елемент пошукової, частково науково-дослідної роботи і є чинником залучення студента до науково-дослідницької діяльності, яка може бути продовжена через виконання курсової, дипломної, магістерської роботи тощо.

ІНДЗ може бути виконане у вигляді (словнику термінів, конспекту першоджерел, презентації, реферату) є обов'язковою формою звітності студента за самостійне опрацювання наукової літератури.

Словник термінів

Для покращення рівня володіння термінологією та систематизації знань з нумізматичної проблематики студент має можливість вести рукописний словник термінів, що має рубрикацію відповідну до тематичного плану курсу.

Крім того, студент може використовувати різні словники і наводити різні визначення, демонструючи різноманіття поглядів, або відмінність аспектів різних дефініцій.

Заохочуються власні спроби генерації дефініцій.

Даний вид роботи передбачає, що на першій сторінці словника студент наводить список цитованих джерел і нумерує його, а потім після визначення ставить номер процитованого джерела.

Таким чином, студент здобуває не тільки знання з предмету, але і вміння класифікації та навички роботи з оформлення бібліографічних списків.

Конспекти першоджерел

Складаючи конспект, слід пам'ятати, що в його зміст повинні входити основні положення і висновки, факти, доведення і приклади.

Конспект повинен бути змістовним, по можливості коротким, правильно оформленим.

Схема оформлення конспекту

Автор, назва статті, книги, рік видання, сторінки.

Якщо виписується дослівно цитата по її закінченню в дужках записуються сторінки. Цитата береться в лапки. Цінним є запис тексту статті своїми словами. Це сприяє кращому запам'ятовуванню, усвідомленню змісту. Проте, слід пам'ятати, що деякі положення вимагають точності, тому їх краще записувати у вигляді цитати.

Окремі частини тексту можна виразити у вигляді схеми, плану.

Під час конспектування слід дотримуватись таких правил:

- записи повинні бути компактними;
- слід дотримуватись однакових інтервалів між рядками;
- не слід вести записи олівцем;
- слід користуватися прийомами виділення в тексті головного (підкреслення, абзаци, розміщення на сторінці тощо);
- важливо оволодіти умовними позначками, що допоможуть працювати з конспектом (!! – важливо; ? – сумнів).

Презентація

Обсяг: не менше 20 слайдів. На кожному слайді можна використовувати не більше 500 знаків. Також презентація повинна мати:

- титульний лист
- план (бажано);
- вступ (1 слайд.);
- основна частина, розподілена відповідно до розділів та/чи параграфів плану;
- висновки (1 слайд);
- список використаної літератури

Реферат

Реферат – це короткий виклад у письмовій чи усній формі основного змісту наукової праці чи ряду праць, що вивчалися учнем, з аналізом запропонованих шляхів вирішення певної проблеми.

Якщо реферат цих ознак не має, то він є лише конспектом опрацьованих публікацій.

Реферат має бути написаний (надрукований) на аркушах формату А4 з однієї сторони аркуша українською мовою. Обсяг реферату 20–25 сторінок друкованого тексту (шрифт: Times New Roman, кегль – 14, інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1 см). Розмір лівого поля до 30 мм, правого – не менше 10 мм, верхнього та нижнього – 20 мм.

Використані у тексті наукової роботи першоджерела цитують мовою оригіналу, приміром, російською мовою й обов'язково в лапках – наприклад:

На думку Б. Рибаківа, зазвичай «в источниках мы найдём и прямые указания на то, что русы – варяги, и столь же прямые свидетельства их славянства» [7, 55].

Одним із обов'язкових атрибутів будь-якого реферату є посилання на джерела у квадратних дужках – [7, 55], де перша цифра означає порядковий номер джерела в списку опрацьованих джерел та літератури, а друга – сторінку цього джерела, з якої відтворено цитату. Наприклад, «7» означає, що під цим номером у Вашому списку міститься праця Б. Рибаківа:

7. Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII века / Б. Рыбаков. – М.: Наука, 1982. – 675 с.

а цифра 55 означає сторінку, з якої наведено цитату.

Посилання цитують у лапках – « », якщо їх перенесено в реферат дослівно, і без лапок, якщо в цитованому тексті суттєво змінено деякі слова.

Список опрацьованих джерел та літератури складають у порядку цитування цих джерел у рефераті.

Приміром, першу цитату до реферату взято з Котляр М., то у списку опрацьованих джерел та літератури в нього буде порядковий номер 1, і всі цитати з нього матимуть цей номер: [1, 13], [1, 28], [1, 43-44] тощо. Наступне джерело, за порядком його появи у рефераті отримає порядковий номер 2 і так далі. Приміром, це буде джерело Брайчевський М. – [2, 89]. Якщо ж Вам доводиться повертатися знову до цитування попередніх джерел, вони зберігають свій порядковий номер.

Реферат має містити не менше 7 джерел, на які посилається його автор. Для написання реферату потрібно користуватися:

- 1) навчальними підручниками й посібниками з дисципліни «Нумізматика»;
- 2) основними джерелами та літературою, пропонованими до курсу, які відповідають тематиці проблеми;
- 3) додатковою літературою, рекомендованою до обраної теми;
- 4) літературою та джерелами, що віднайдені в результаті особистого пошуку студента і які відповідають обраній темі.

Оформлення списку використаних джерел та літератури у рефераті потрібно здійснювати відповідно до загальних правил бібліографічного опису документа.

Структура реферату

1. Титульна сторінка

2. План

3. ВСТУП – обґрунтовується актуальність обраної теми, характеризується її практичне значення, формулюється мета реферування матеріалу з обраної проблеми, визначаються конкретні завдання роботи.

4. Основна частина складається з декількох розділів, кожний розділ нумерується і має свою назву; подається виклад існуючих точок зору з обраної теми, представлених у сучасній науковій літературі.

5. ВИСНОВКИ – стисло характеризуються основні результати виконаної роботи, формулюються узагальнюючі тези відповідно до завдань, визначених у вступі.

6. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – включаються всі літературні джерела, подані в алфавітному порядку і оформлені з урахуванням усіх сучасних вимог до бібліографічного опису.

У процесі роботи над рефератом студент має продемонструвати вміння аналізувати використану літературу, розкривати своє ставлення до прочитаного, робити обґрунтовані висновки на основі опрацювання теоретичних положень.

Обговорення і захист

Важливим етапом роботи над рефератом є його захист і обговорення. У цьому випадку студент має змогу відстоювати свою точку зору, ділитися власними думками. Слухачі ставлять йому запитання. Суттєвим недоліком в організації цієї роботи є дослівне читання реферату.

Рекомендована тривалість захисту – до 10 хв.

ГЛОСАРИЙ

- Агнец Божий** - Ягненок, несущий хоругвь с крестом.
- Алерион** - Малый орёл без лап, клюва. Термин является "калькой" с соответствующего западноевропейского термина. В русском блазоне может быть заменен на "орлик"
- Альконост** - фантастическая птица с человеческим (женским) лицом и руками. Лукомский и Типольт с сожалением отмечали, что альконост в геральдике не встречается, но "мог бы быть уместным как излюбленная в древнерусском искусстве эмблема".
- Андреевский крест** - крест, состоящий из двух диагональных полос.
- Аннулет** - то же, что кольцо (этот термин является "калькой" с английского термина annulet и в русском блазоне может быть заменен на "кольцо").
- Антониев крест** - крест в виде литеры "Т" (он же - укороченный костыль).
- Апр** (apre) - фантастическое геральдическое животное, бык с медвежьим хвостом.
- Арка** - в гербах арка, как правило, изображается в виде двух опор с полукруглым перекрытием, завершенным замковым камнем.
- Аугментация** - почетное добавление к гербу, геральдическая награда от суверена за заслуги. Может представлять собой что угодно: например, часть герба суверена или корону.
- Барбют** - тип рыцарского шлема, колоколообразная стальная шапка с обычно Т-образным вырезом для глаз и носа.
- Барвена** - геральдическая рыба, изображается, как правило, вертикально.
- Баронская корона** - золотая корона с семью видимыми жемчужинами на венце. В русской геральдике использовалась также разновидность баронской короны в виде золотого венца, перевитого жемчужной нитью.
- Бацинет** - тип рыцарского шлема, стальная шапка из двух соединенных половин. Забрало могло быть самых разнообразных форм: в виде сетки, в виде заострения (т.н. "собачья морда"), либо вообще отсутствовать.
- Безант** - золотой или серебряный круг, изображавший первоначально монету. То же, что "византин", "византийская монета".
- Бездна** - используемая в некоторых современных гербах фигура в виде спирали, узкой в центре и расширяющейся к периферии.
- Беличий мех** - условный геральдический мех, изображаемый в виде узора из характерных фигур ("шлемиков") обычно попеременно синих и белых.
- Беличий мех с крюковидными шапочками** - одна из разновидностей беличьего меха (по Арсеньеву), состоит из белых и синих фигур,

напоминающих литеры "Т". Если в смежных рядах фигуры одного цвета менялись на опрокинутые, то мех назывался **беличьим с переменными крюковидными шапочками**

Блестка - условное обозначение горностаевого меха, используемое в качестве отдельной фигуры (хвостика).

Боковик - фигура в виде столба, поставленного впритык к одному из краев щита. В книге М.Медведева для этой фигуры предлагается термин "край".

Бризура - дополнительный знак (фигура), добавляемая на гербовый щит для отличия отцовского герба от гербов сыновей (младших линий рода). Широко используется в английской геральдике. В российской геральдике бризуры не использовались.

Брусок - фигура в виде вытянутого в горизонтальном направлении прямоугольника.

Брусья - русскоязычное название для фигуры "bar-gemel" - два параллельно идущих узких пояса. В книге С.Фрайера и Д.Фергюсона они названы "двойной линией".

В пояс - то есть, расположено вдоль горизонтальной линии.

В столб - то есть, расположено вдоль вертикали.

В перевязь - то есть, расположено вдоль диагонали.

В стропило, стропилообразно - то есть, расположено в виде буквы "Λ".

Варяжский щит - традиционное наименование треугольного щита.

Василиск - фантастическое животное с головой петуха, крыльями летучей мыши, двумя ногами и драконьим хвостом.

Ветвееобразное - предлагаемый Н.Стародубцевым термин для деления в виде стилизованных ветвей ели.

Веретено - фигура в виде вытянутого по-вертикали ромба.

Вершина - узкая глава.

Вздыбленный (о геральдическом животном) - изображенный в профиль, стоящий на двух задних ногах, передние подняты одна выше другой.

Виверна - принятой в английской геральдике название для фантастического животного, подобного дракону, но с двумя лапами.

Византин - см. "безант"

Вилообразный - (о кресте или о делении) в виде литеры "Y"

Внутренняя кайма - кайма, отступающая от края щита примерно на свою ширину.

Вогнутый, выгнутый (о линии деления или границе фигуры) - в виде плавной дуги.

Волет - предлагаемое в Словаре Н.Стародубцева название зеленого кружка (калька с французского термина "voilet").

Волнистый - имеющий границу в виде волны (плавной синусоиды).

Вольная часть - прямоугольник, примкнутый к одному из верхних углов щита.

Вольный - (о кресте, поясе, столбе и т.п.) не касающийся сторон щита.

Вооруженный, вооружение - (о геральдических животных) имеющий зубы, когти, рога другого цвета.

Восстающий - (по отношению к геральдическим животным) стоящий на двух задних лапах.

Восьмиугольное [деление] - (по Арсеньеву) то же, что клинчатое деление, имеющее восемь клиньев.

Вшитый - термин французской геральдики, применяющийся к финифтяным фигурам первого порядка на финифтяном же поле. Формально такая окраска фигур противоречит правилам геральдики, но правило иногда формально обходят, благодаря этому термину, придуманному французскими геральдистами. Вшитая фигура, как бы не наложена на поле, а является его частью. Используется в основном при переводе блазона с французского языка. В современных российских гербах, внесенных в Гос.регистр, для тех же целей иногда используется термин "включенный".

Вызубренно-зубчатое - (о линии деления) в виде зубцов, каждый из которых с двумя заостренными зубчиками (согласно Словарю Н.Стародубцева)

Выщербленный - с границей в виде дуг окружности (вогнутых внутрь фигуры).

Гамаиды (гамеиды) - бруски расположенные в столб и уменьшающиеся в размерах от верхнего к нижнему. Термин является "калькой" с соответствующего западноевропейского термина.

Гаммированный - изогнутый под прямым углом в виде буквы "Г"

Гарпия - орёл с женской головой и грудью.

Гарб - в переводе книги С.Фрайера и Д.Фергюсона таким образом именуется сноп ржи (англ. - garb). Будем считать это ошибкой перевода, в русском блазоне используется именно слово "сноп".

Глава - верхняя часть щита. Может быть как отдельной фигурой, так и топографическим указанием на область щита.

Гонт - фигура в виде вытянутого в вертикальном направлении прямоугольника, изображает элемент черепичной кровли.

Горноста́й - один из геральдических мехов. Изображается или натурально или в виде белого поля с характерными фигурками, напоминающими хвостики горноста́я.

Горшковый шлем - разновидность рыцарского шлема, появившаяся во времена Крестовых походов. Имел цилиндрическую или бочкообразную форму, плоский верх, прорезь для глаз и расположенные крестообразно на лицевой части укрепляющие пластины.

Гранёный - (о столбе, поясе, стропиле, кресте) имеющий кроме фронтальной видимые боковые грани.

Графская корона - в русской геральдике золотая корона с девятью видимыми жемчужинами на венце.

Гренада - древняя граната, изображающаяся в виде шарообразной бомбы, из которой вырывается пламя (иногда несколько пучков пламени).

Гриф - то же, что грифон. Лукомский и Типольт в своей "Русской геральдике" рекомендовали использовать в блазоне именно термин "гриф".

Грифон - фантастическое животное в клювом, крыльями, иногда передними лапами орла, туловищем и хвостом льва.

Гульп - предлагаемое в Словаре Н.Стародубцева название для пурпурного круга.

Двойной (о фигуре) - составленный из двух узких фигур (поясов, столбов, перевязей).

Дворянская корона - золотая корона с тремя видимыми листовидными зубцами и двумя жемчужинами между ними.

Девиз - изречение, боевой клич и т.п. написанный на ленте. Располагается, как правило, ниже щита.

Дельфин - геральдический дельфин изображается чаще вертикально, дельфина изображают стилизованно, с хвостом и плавниками другого цвета, имеющими нарочито "недельфинью" форму.

Десница - правая рука.

Диамантовый - то же, что "чёрный", "чернь". Термин используется Русской геральдической коллегией.

Дракон - фантастическое животное с телом змеи, перепончатыми крыльями, четырьмя ногами. Первоначально драконами считались и подобные же твари с двумя ногами или вовсе без ног. Но позднее дракон с двумя ногами был назван "виверной".

Дроздица - ошибочный перевод на русский язык термина "мерлетта".

Елеобразный - (о делении) линия деления в виде стилизованных ёлок.

Ерихонка, ерихонская шапка - открытый шлем с заострением над теменем, выполненный по типу древнерусских.

Ёж (кавалерийский ёж, caltrap) - приспособление для борьбы с кавалерией, металлические колючки, ранящие ноги лошадей.

Жабья (лягушачья) голова - тип рыцарского шлема, имеющий характерную форму: нижний край смотровой щели значительно выступал вперед.

Завершенный - (об оконечности, главе и т.п.) имеющий в верхней части указанную фигуру или особенность.

Законченный - (об оконечности, главе и т.п.) имеющий в нижней части указанную фигуру или особенность.

Зазубренный - имеющий границу в виде заострений. Примерно то же самое, но с меньшей длиной заострения, именуется "зубовидным делением".

Заостренно-зубчатый - имеющий границу в виде заостренных зубцов.

Заостренный (о геральдической фигуре 1 порядка) - имеющий заострение треугольной формы

Земля - оконечность, как правило зелёная, с видимой прорисовкой рельефа.

Золотой горноста́й - особый вид горностаевого меха, чёрные "хвостики" изображаются на золотом поле.

Зубчатый, стенозубчатый - имеющий границу в виде прямоугольных зубцов.

Иерусалимский крест - крестыльный крест, сопровождаемый между плечами 4 малыми крестиками.

Изумрудный - то же, что "зелёный", "зелень". Термин используется Русской геральдической коллегией.

Испанский щит - условное название щита, имеющего округлый нижний край.

Источник (1) (фонтан) - фигура, взятая из английской геральдики: шар, разделённый волнистыми серебряными и лазуревыми поясами. В русскоязычном блазоне предлагаются различные варианты названия этой фигуры, например, "водяной диск"

Источник (2) (фонтан) - стилизованное изображение целебного источника в виде чаши и бьющей вверх струи. Подобные фигуры часты в гербах европейских курортов.

Итальянский щит - традиционное наименование овального щита.

Йейл - фантастическое животное "ростом с лошадь, имеющий клыки вепря и необыкновенно длинные рога". М.Медведев в своей книге предлагает писать название этого животного как "ял".

Кадуцей - жезл Меркурия с украшениями в виде двух змей и крыльями вверху (иногда с крылатой шапочкой наверху).

Кайма - фигура в виде окаймления по четырём сторонам щита (поля).

Канетта - геральдическая уточка (обычно без клюва и лапок).

Карбункул - геральдическая фигура в виде расходящихся от центра восьми жезлов, увенчанных лилиями.

Кельтский крест - крест, соединенный с кольцом.

Кентавр - фантастическая фигура, имеющая голову, торс и руки человека, ноги и туловище коня.

Клеверолистный - с концами в виде трилистника клевера. То же, что "трилистный".

Клеверное (о делении) - в виде трехлепестковых листков клевера.

Клейнод - 1) то же, что и нашлемник. 2) клейнодом в русских описаниях иногда именовался т.н. "хальскейнод" - особый медальон, изображаемый на шейной части рыцарских шлемов

Клин - фигура треугольной формы, образуемая разделением щита выходящими из его центра вертикальной, горизонтальной и диагональной линиями.

Клинчатое [поле] - поле, разделённое прямым и косым крестами на сектора (обычно - восемь секторов, хотя возможны и другие варианты).

Клинчатый крест - (по Лукомскому и Типольту) крест, плечи которого представляют собой треугольники.

Кляпцы - перевод термина из европейской геральдики "barnacle", приспособление, помогающее кузнецу ковать лошадь.

Княжеская шапка - головной убор, изображаемый над княжескими гербами, представляет собой красную шапку, отороченную горностаем, с тремя видимыми дугами, украшенными жемчугом, и державой с крестом в месте сочленения дуг.

Кокатрис - фантастическое животное с головой петуха, крыльями летучей мыши. Чрезвычайно ядовит и злобен.

Комета - в геральдике комета изображается в виде звезды с пламенеющим хвостом.

Компонованный - (о кайме или других фигурах первого порядка) составленный из прямоугольников двух разных цветов. Термин является калькой английского (и некоторых других европейских терминов). В русском языке может быть заменен на "составной".

Коромысло - условное название (согласно переводу книги С.Фрайера и Д.Фергюсона) для фигуры "water-bouget", т.е. мех для воды.

Костыль (по Лукомскому и Типольту)- фигура, представляющая собой соединенные столб и главу. В книге М.Медведева "костыль" несколько отступает от верхнего края щита.

Костыльный - (о кресте) с "Т"-образными концами.

Костылевидный - (о линии деления, мехе) с границей в виде "Т"-образных выростов.

Котизованный - (о кресте, перевязи, столбе) имеющий тонкую кайму, отстоящую от фигуры на небольшом расстоянии. Термин является "калькой" с соответствующего западноевропейского термина.

Край - предлагаемое в книге М.Медведева название для столба, поставленного впритык о одному из краев щита. То же, что "боковик".

Крест - фигура, составленная из объединенных в одно целое столба и пояса.

Крестами - (о делении) предлагаемое Г.Мальгиным (нач. XIX в) название для линии деления в виде крестиков.

Крюками - предлагаемое в книге Г.Мальгина название деления в виде литер "Т", ныне чаще именуемого "костыльным".

Крюковидный - (о кресте) имеющий загнутые заостренные концы.

Лазоревый - рекомендуемое Гер.Советом наименование для геральдического синего цвета. В описаниях XIX века это слово традиционно писалось как "лазуревый".

Ламбель - геральдическая фигура в виде горизонтальной линии с тремя "отростками" вниз. В Англии является бризурой старшего сына. В России иногда используется для указания на второстепенность, зависимость. В русском блазоне целесообразнее использовать термины "титло" или "турнирный воротник"

Ланцет - фигура является изображением древнего хирургического инструмента - ланцета.

Лапчатый - (о кресте) с концами, равномерно расширяющимися. Лукомский и Типольт относили к лапчатым кресты, с границами плеч креста, ограниченными кривыми, а крест с прямыми расширяющимися плечами именовали "клинчатым"

Латинский крест - крест, горизонтальная перекладина которого поднята выше середины вертикальной перекладины.

Лев - в геральдике львом называется животное, идущее на двух задних лапах, с мордой в профиль.

Леопард - лев, идущий на трёх лапах, смотрящий на зрителя.

Леопардовый лев, львиный леопард - изображение геральдического животного, имеющие черты как геральдического льва, так и леопарда. Львиный леопард - животное, идущее на двух лапах с мордой анфас. Леопардовый лев - животное, идущее на четырех лапах (одна поднята), мордой в профиль. Указанные термины повторяются в русскоязычных геральдических изданиях, но на практике в российской геральдике практически не используются. Г.Мальгин в своем переводе сочинения Гаттерера именовал подобные особенность львов и леопардов - "по львиному" и "по леопардову"

Лёт - два соединённых орлиных крыла.

Лилия [геральдическая] - сильно стилизованное изображение цветка с тремя видимыми лепестками.

Листовидный - в виде округлого остроконечного листа липы.

Мальтийский крест - крест, каждое из четырех плеч которого раздвоено в виде ласточкина хвоста.

Мелузина - русалка с раздвоенным рыбьим хвостом.

Мельничный - (о кресте) с заостренными раздвоенными концами (наподобие мельничного колеса).

Меркуриев жезл - то же, что "кадуцей".

Мерлетта - птица без клюва и лап (иногда ошибочно называемая переводчиками "дроздицей"). Изображается в профиль, символизирует беззаветное рыцарское служение вдали от родного дома.

Мельничное колесо - часть мельницы, каменный жернов. Металлическая деталь в центре колеса также является

распространенной геральдической фигурой, т.н. "мельничное железо".

Мельничный крест - имеющий окончания плеч наподобие якорного креста, но раздвоенные концы более тонкие.

Миллринд - предлагаемая в книге С.Фрайера и Д.Фергюсона транслитерация английского термина "millrind", железная деталь мельничного жернова. В русском блазоне обычно переводится как "мельничное железо".

Молетта - то же, что звезда. Первоначально обозначала колесико от шпоры и изображалась с отверстием посередине.

Монета - Лукомский и Типольт рекомендовали называть так "металлические" (серебряные и золотые) круги. В современном блазоне больше укоренилось слово "безант".

Мурованный - имеющий фактуру в виде кирпичной кладки.

Накрест - (о фигурах) положенные друг на друга в виде литеры "X".

Намет - украшение в виде материи, прикрывающей рыцарский шлем и спускающейся по сторонам от него в виде причудливого орнамента.

Немецкий щит - условное название фигурного щита, в блазоне, как правило, не упоминается.

Нить, нитевидный (нитяной) - узкая линия, любая другая узкая фигура (столб, стропило).

Обернувшийся - с головой, направленной в противоположную от туловища сторону, оглядывающийся

Облаковидный - имеющий границу в виде стилизованной линии облаков

Облачённый - щит, у которого центральное поле в виде ромба, достигающего границ щита. "Облачённый в лазурь" означает, что поле вне этого ромба лазуревое.

Обращённый - повернутый головой (мордой) в нехарактерную для геральдики левую от зрителя сторону.

Обременённый - (о фигуре) с наложенной поверх другой фигурой.

Оглядывающийся - (о животном) с головой направленной назад. Г.Мальгин в своем переводе труда Гаттерера называл такое положение зверя "взад смотрящим".

Огрес - иногда (например, в Словаре Н.Стародубцева) таким образом именуется чёрный круг. Термин не прижился в современной русской геральдике, благодаря излишней "загадочности".

Окаймлённый - имеющий кайму другого цвета по двум сторонам.

Окраенный - имеющий кайму другого цвета по всему контуру фигуры.

Окраина - узкая оконечность (по Лакиеру; Лукомский и Типольт предлагали называть эту фигуру "подножием").

Оконечность - нижняя часть щита. Может быть как отдельной фигурой, так и топографическим указанием на область щита.

Опрокинутый - т.е. перевернутый.

Опрокинутый беличий мех - одна из разновидностей беличьего меха, у которого все синие "железные шапочки" опрокинуты

Опрокинуто-вилообразный - в виде перевернутой литеры "У"

Оранже - предлагаемое в Словаре Н.Стародубцева название для оранжевого круга.

Орёл - геральдический орёл по умолчанию изображается с распростертыми крыльями, с головой повернутой влево от зрителя.

Орле - предлагаемое в переводе книги С.Фрайера и Д.Фергюсона название для фигуры "orle", т.е. подобия внутренней каймы, но отстоящей от краев щита на более значительное расстояние.

Орлик - малый орёл (иногда без лап и клюва - алерион).

Остриё - фигура в виде треугольника, вершина которого касается середины верхней стороны щита, а боковые грани проходят через нижние углы щита. Арсеньев называл такую фигуру пирамидой, а острием именовал аналогичную фигуру, но более узкую.

Острозубчатое (о линии деления или фигуре) - в виде зигзагообразной линии.

Отвлечённый - недавно появившийся термин, характеризующий фигуру, изображённую без опоры, земли; как бы "парящую в воздухе". Иногда используется вместо термина "оторванный".

Оторванный - (о части фигуры) имеющий "рваный" неровный край.

Отрезанный - (о части фигуры) имеющий край в виде линии.

Палисад - узкие заостренные сверху столбики.

Пантера - фантастическое геральдическое животное, отличающееся от натуральной пантеры тем, что изо рта и ушей ее исходит пламя. В словаре В.Похлебкина предлагается называть ее "пантель".

Перевязь - фигура в виде диагональной полосы. Перевязь из верхнего правого (от зрителя) угла в левый нижний именовалась **перевязью справа**

Перекрещенный крест - крест, каждое плечо которого представляет собой малый крест.

Переменных цветов - о фигуре (или фигурах), расположенной в полях различных цветов, таким образом, что цвет фигуры в первом поле соответствует цвету второго поля и наоборот.

Пересечённый - щит, разделённый по-горизонтали.

Пёстрый - составленный из множества разноцветных кусочков. Пёстрым также может быть беличий мех, чешуя и т.п.

Пирамида - по Арсеньеву: фигура в виде треугольника, вершина которого касается середины верхней стороны щита, а боковые грани проходят через нижние углы щита.

Пламенеvidное [деление] - разделенное по линии в виде языков пламени.

- Плетение (сплетение)** - распространенная в европейской геральдике фигура "fret", по-русски именуется по-разному. В книге С.Фрайера и Д.Фергюсона предлагается перевод "плетение". Н.Стародубцев в своем Словаре предлагает называть его "решетчатое сплетение".
- Пнистый** - (о поясе, столбе, кресте) имеющий трапецевидные "выросты" на боковых сторонах.
- Повышенный** - (о фигуре) поднятый выше обычного положения.
- "Погоня"** - в белорусской, литовской, западно-русской геральдике - изображение всадника на коне с занесенным мечом.
- Подножие** - узкая оконечность (по Лукомскому и Типольту; Лакиер называл эту фигуру "окраиной").
- Полумесяц** - "полулуна", изображается "по умолчанию" рожками вверх.
- Польный вилообразный крест** (см. "стояк").
- Пониженный** - (о фигуре) опущенный ниже обычного положения.
- Пояс** - геральдическая фигура в виде горизонтальной полосы.
- Прерванный** - (о геральдической фигуре) как бы разрезанный и вновь соединенный со сдвигом.
- Пробосциды** - (от фр. "хоботы") фигуры в виде труб (или открытых на концах рогов), изображаются в нашламниках. В русских описаниях обычно называются рогами.
- Пробуравленный** - (о фигуре) Г.Мальгин в своем переводе труда Гаттерера называл так фигуру с круглым отверстием (то же, что "просверленный").
- Просверленный** - (о фигуре) с круглым отверстием.
- Просквоженный** - (о фигуре) Г.Мальгин в своем переводе труда Гаттерера называл так ромб с четырехугольной скважиной, т.е. "сквозной".
- Противо-....** - (противозубчатый и т.п.) имеющий зубцы, расположенные симметрично относительно продольной оси.
- Противобеличий мех** - одна из разновидностей беличьего меха, у которого синие "железные шапочки" в верхнем ряду расположены в ряд, во втором ряду - опрокинуты и т.д.
- Противобеличий опрокинутый мех** - одна из разновидностей беличьего меха, у которого белые "железные шапочки" в верхнем ряду расположены в ряд, во втором ряду - опрокинуты и т.д.
- Противогорноста́й** - геральдический мех, обратный по расцветке горностаю, т.е. на чёрном поле белые "хвостики"
- Противокомпонованный** - составленный из двух рядов разноцветных квадратов, окрашенных в шахматном порядке.
- Пятилистник** - геральдическая фигура в виде условного пятилепесткового цветка, как правило, "просверленная", т.е. имеющая круглое отверстие в центре.
- Рантованный** - то же, что "котизованный".
- Рассечённый** - щит, разделённый по-вертикали.

- Ремень** - в геральдике обычно изображается только часть ремня с пряжкой.
- Ромб** - собственно ромб..., в отличие от геральдического веретена у ромба высота и ширира примерно равны.
- Роза** - условный геральдический цветок с видимыми 5 лепестками, сердцевинной и чашелистиками.
- Рукав** - распространенная в европейской геральдике фигура "maunch" представляет собой сильно стилизованное изображение широкого рукава средневековой одежды. В книге С.Фрайера и Д.Фергюсона предлагается калька с английского - "манш".
- Саксонский крест** - используемая английскими геральдистами специфическая форма креста с шариками на концах.
- Салад** - один из типов рыцарского шлема.
- Свободный** - то же, что "вольный".
- Сдвинутый** - (о столбе, поясе) как бы разрезанный поперек со сдвинутыми друг относительно друга частями.
- Сирена** - фантастическая фигура, женщина с рыбьим хвостом (или двумя хвостами)
- Сирин** - фантастическая птица с человеческим (женским) лицом и грудью. Лукомский и Типольт с сожалением отмечали, что сирин в геральдике не встречается, но "мог бы быть уместным как излюбленная в древнерусском искусстве эмблема".
- Сеть (решётка)** - тонкие линии отличного от фона цвета в виде диагональной сетки. Может быть прямой и косой, часто изображается плетеной, когда показывается переплетение отдельных нитей.
- Сквозной** - (о фигуре) имеющий в середине вырез, повторяющий контур фигуры (линия "реза" проходит параллельно и эквидистантно границам фигуры).
- Скошенный** - щит, разделённый по-диагонали.
- Скошенно-зубчатый** - имеющий границу в виде скошенных зубцов.
- Сообращённые** - (о людях, животных) повернутые лицами (головами, мордами) друг к другу.
- Сопровождаемый** - то есть, имеющий рядом другие фигуры, но не касающийся их.
- Средний щит, сердцевой щит** - если в центре основного щита помещается другой щит, а в центре его еще один, меньший, то первый получает название среднего щита, а второй - сердцевой щита (по Арсеньеву)
- Стенозубчатый** - с квадратными или прямоугольными зубьями.
- Столб** - геральдическая фигура в виде вертикальной полосы.
- Стояк** - упоминаемое в некоторых источниках альтернативное название для "полого вилообразного креста", т.е. вилообразный крест,

пространство между верхними плечами которого закрашено тем же цветом, что и сам крест.

Стропило - геральдическая фигура в виде двух перевязей, соединяющихся вверху (в виде буквы "Л")

Ступенчатое - (о линии деления) в виде ступеней.

Ступенью - (о делении) предлагаемое Г.Мальгиным (нач. XIX в) название для деления в виде ступени.

Табард - одеяние герольда в виде короткого плаща с рукавами-крыльями, окрашенное в цвета герба.

Тарч - малый турнирный щит. В гербах обычно изображается круглым, хотя могут использоваться и другие формы.

Тау-крест - крест в виде литеры "Т" (то же, что и Антониев крест или укороченный костыль).

Тень солнца - изображение солнца без человеческого лица и не "естественного" золотого цвета.

Тигр - фантастическое животное с туловищем волка, хвостом льва, вытянутой мордой. В английской геральдике это геральдическое животное даже называется иначе чем обычный тигр ("tyger" вместо "tiger"). В русской геральдике встречается исключительно натуральный тигр, поэтому во избежании путаницы при описании фантастического тигра целесообразно именовать его, например, "геральдический тигр".

Титло - то же, что "ламбель".

Трилистный - (о кресте) с трилистниками на концах.

Троица (trinity) - условное изображение Троицы в виде четырех шаров, в которых написано "Бог" (в центральном), "Сын", "Отец", "Дух Святой", а на соединяющих их полосках даны поясняющие надписи вроде "Сын есть Бог", "Отец не есть Сын". Используется в английской геральдике.

Трусливый - (о животном) с поджатым хвостом, закрытой пастью.

Турнирный воротник - то же, что "титло".

Узкий - (о геральдических фигурах) меньшей по сравнению с обычной практикой ширины.

Укороченные - так Лукомский и Типольт предлагали называть геральдические фигуры, не касающиеся сторон щита. По другому их можно назвать "вольными".

Улиткообразное [деление] - экзотическое деление щита, образованное двумя спиралями.

Усеянный - покрытый мелкими фигурами, при этом покрывающие фигуры могут касаться границы щита или изображаться частично.

Уширенно-зубчатый - имеющий границу в виде уширенных зубцов.

Феон - предлагаемое в переводе книги С.Фрайера и Д.Фергюсона название для распространенной в европейской геральдике фигуры "pheon" - стилизованный наконечник стрелы.

Фланги - фигурные боковики

Фланкированный - то есть, сопровождаемый с обеих сторон. Термин является "калькой" с соответствующего западноевропейского термина. В русском блазоне "не прижился". Целесообразно заменять его на "...сопровождаемый с обеих сторон".

"Флейта Пана" - предлагаемое в переводе книги С.Фрайера и Д.Фергюсона название для распространенной в европейской геральдике фигуры "clarion"

Фокус - место в щите: в нижней трети вертикальной линии симметрии.

Фонтан - в английской геральдике "fountain" - круг волнисто разделенный на несколько серебряных и синих поясов. Фигура символизирует источник. В переводе книги С.Фрайера и Д.Фергюсона предлагается термин "водяной круг".

Фульминатум - экзотическая фигура, представляющая собой перун и стрелы молний. Символическое изображение грома. Термин практически не используется в российской геральдике.

Фуризон - то же, что огниво. Этот термин используется в описаниях гербов РКК.

Хоругвь - близкое к натуральному изображение церковной хоругви с тремя "хвостами" и кольцами крепления к перекладине в верхней части.

Цикламор - недавно появившийся термин, обозначающий замкнутую линию, овал. Иногда используется для "легализации" в современных гербах пришедшей из советской эмблематики эмблемы "атом с электронами". Орбита электронов получает название цикламора.

Червлёный - традиционное название геральдического красного цвета.

Четверочастный [щит] - щит, разделённый прямым крестом на 4 части.

Чешуйчатый (чешуевидный) - (по отношению к линии деления, фигуре) имеющий границу в виде дуг окружности, выгнутых наружу, с заострениями в местах стыковки дуг.

Чешуя - текстура щита в виде множества округлых чешуек.

Шар (круг) - геральдическая фигура в виде круга. В отличие от металлических "безантов", шар должен быть "финифтяной".

Шахматный - состоящий из квадратов двух разных цветов.

Шахматная тура - сильно стилизованное изображение шахматной ладьи.

Шиповидный - (по отношению к линии деления, фигуре) имеющий границу в виде дуг окружности, вогнутых внутрь, с заострениями в местах стыковки дуг.

Штабовый, штриховой - то же, что "узкий". Термины "штабовый" и "штриховой" предлагались Арсеньевым, но так и не нашли практического применения в российской геральдике.

Шуйца - левая рука.

Щиток - малый щит, расположенный в центре основного щита.

Элфин - фантастическое животное с телом волка, гривой, длинными ушами и языком, завязанным в узел хвостом. По всему телу пучками растет шерсть.

Эскалоп - используемое иногда название для геральдической раковины. Является калькой с соответствующего английского термина (escallop). Считается эмблемой пилигримов.

Э(с)туаль - звезда с волнистыми лучами. Термин является "калькой" с соответствующих французского и английского терминов. В русском блазоне может быть заменен, например, на "звезда с волнистыми лучами"

Якорный крест - имеющий окончания плеч в виде лап якоря.

Ял - фантастическое животное "ростом с лошадь, имеющий клыки вепря и необыкновенно длинные рога". Другое возможное написание, попадающееся в русскоязычных источниках - "йейл".